



Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository



Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Ln
✓ 1620

1999

ԵՕԹՆ ԽՕՍԻ

ԱՌ ՏՂ ԱՅՍ.

ՏՊԱԳՐԵԱԼ ԱՐԳԵԱՄԲԲ

ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅՈՑ

ՆՈՐ ՆԱԽԻՋԵԻԱՆԻ.



Ի ԹԻՆՂՈՍԻԱ.

Ի Տպարանի Խաչիպեան Ուսումնարանին

1869.

ԼԵՆ
1620

Գերանատի

ԵՕԹՆ ԽՕՍԻ

ԱՌ ՏՂԱՅՍ.



ՏՊԱԳՐԵԱԼ ԱՐԴԵԱՄԲԻ

ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅՈՑ

ՆՈՐ ՆԱԽԶԵՒԱՆԻ.

980



Ի ԹԵՂՈՂՈՍԻՍ.

Ի Տպարանի Խաչիպեան Ուսումնարանին

1869.



1869-00

Մինչ տղայն էի, իբրև գողայ խօսէի, իբրև գողայ խորնէի,
իբրև գողայ համարէի, Թլլ յորժամ եղէ այր, գողայութեանն ի բաց
խափանեցի:

(Ս. ԿՈՐԻՆ. ԺԳ, 11.)

20

Дозволено Цензурою. С.-Петербургъ, 2 Октября 1868 г.

ՀԲ 1816

4/620. 60

ՅՍՈՒՍՋԱՐՄՆ.

Մեր ազգային ժողովրդական կամ ճխական դպրոցներու վարժապետներուն մէջ շատը կան մինչեւ «ցայժմ» որ սովորութիւն չունին շէնքով շնորհքով խրատ խօսելու աշակերտաց, գոնէ երբեմն: Նոցա իրենց աշակերտաց ասածները շատ անգամ կարճ կարճ յանդիմանութիւններ են միայն, որոնցմով՝ այս կամ այն տղուն վրայ պակասութիւն մը տեսածներուն պէս՝ կսաստեն, վրան կը կանչեն, պատիժներ կուտան. ոմանք նաեւ անգիտաբար տղուն ականջէն կը քաշեն, ապտակ կը զարնեն, գաւազանով կամ թաւով կծեն են ալ: Եւրոպացի բարեկիրթ ազգերը վաղուց հասկըցած են այսպիսի բարբարոսութեան վնասները. ուստի ոչ միայն դադարեցուցեր վերուցեր են իրենց դպրոցներէն այն պատիժները, խստութիւնները, այլ եւ օր ըստ օրէ զանազան գրքեր հանելով կհաստատեն՝ թէ վարժապետներուն պարտքն է գլխաւորապէս տղայոց միտքը լուսաւորել ու սիրտը կրթել, ու երկրորդաբար ուսում սովորեցնել նոցա. ուստի վարժապետը տղայոց հետ հօր պէս՝ բարեկամի պէս պիտի վարուի կասեն, որպէս զի տղայք ալ սէր ձգեն ուսման վրայ, եւ աշխատին ամէն բանէ առաջ բարեկիրթ մարդիկ լինելու: Իսկ տղայոց պէտք եղած խրատները տալ չգիտող վարժապետաց համար անթիւ առանձին գրքեր ալ շարադրած են, որոց նմանները՝ կարող եմք ասել ցաւով սրտի որ մեր ազգին մէջ մինչեւ ցայժմ ալ չկան:

Եւրոպայի ազգերուն մէջէն եւս՝ տղայոց դաստիարակութեան հարկաւորութիւնն ու միջոցները գուցէ ուշ՝ բայց լաւ հասկըցողներուն մէկը Ռուսաց ազգն է. եւ հարկ է խոստովանիլ որ Ռուսները ո՛րչափ որ ուշ հասկըցան՝ այնքան աւելի եռանդով ետեւէ եղան ու կլինին որ իրենց կարօտութիւնը լեցընեն, մանաւանդ այժմու Մեծագոր Ինքնակալին օրերը. յուստի եւ շատ տեսակ գրքեր կհանեն անդադար տղայոց դաստիարակութեան եւ դըպրոցներու բարեկարգութեան վրայ, որը իրենցմէ շարադրելով՝ որն ալ ուրիշ լեզուներէ թարգմանելով:

Այսպիսի օգտակար աշխատութեան ետեւէ եղողներէն մէկն է Պարոն Պ. Չեռնեւսի, որ շարադրած է «Եօթն Խօսք առ Տղայս» անունով տետրակ մը, եւ հրատարակեր է ի Փեթերպուրկ 1864-ին: Ուշադրութեամբ կարդացինք այն տետրակը, եւ այնքան հաւնեցանք անոր պարզ, քաղցր, համեստ եւ ողջամիտ զրուցուածքին որ իսկոյն ցանկացանք մերազնեայց հաղորդել՝ հայերէն թարգմանելով. յուսամք թէ ոչ սակաւ օգուտ կբերէ թէ՛ վարժապետաց, թէ՛ տղայոց եւ թէ՛ նոցա ծնողացը:

Հեղինակին փոքրիկ յառաջաբանութեանը հետագայ խօսքերն ալ արժան կհամարիմք այստեղ դնել, որպէս զի լաւ հասկըցուի նորա ուղիղ դիտաւորութիւնն ու գովելի եռանդը.

«Միլիոնաւոր աղքատներ, գեղացիներ, արհեստաւորներ, գործաւորներ, եւս եւ ցամաքային ու ծովային բանակաց մէջ աշխատող ստորին պաշտօնեաներ, ընտանեաց տէր են, զաւկըներու տէր են, եւ գիշեր ցորեկ «հոգ կանեն որ նոցա բարքը կրթուի եւ միտքը ուսմամբ «լուսաւորուի: Ո՛ր եւ իցէ հայր՝ որ իւր ծնողական պար-

«տաւորութիւնները կճանչնայ, բոլոր սրտանց կցանկայ «սովբեցընել զաւակացը ամենայն բարի եւ օգտակար բան. «բայց ինքը բաւական ուսում առած չլինելով՝ մեծ դժուարութիւն կրնայ քաշել որ կարողութիւն չունի անձամբ «կատարելու այս սրբազան պարտքը, այս ծնողական սիրոյն թելադրութիւնը:

«Ցանկալով որ ձեռքէս եկածին չափ օգնեմ այնպիսի «պատուական անձանց, ահա կառաջարկեմ նոցա այս իմ «Եօթն Խօսքս առ Տղայս.» այս մտքով գրուած՝ որ տղայական թարգմանեմ հասակէն տպաւորուին նոցա սրտին մէջ ազնուական զգացմունքներ, բարոյական օգտակար կանոններ, եւ իրենց պարտաւորութեանցը վրայ շիտակ տեղեկութիւններ: . . .

«Եթէ խօսքին ամէն մէկուն մէջ ասուած նիւթերը կարելի է՝ տղայոց հասակին ու հասկըցողութեանը նայելով «ընդարձակել. ինչպէս որ ահա ես ալ Եօթներորդ Խօսքը «այս մտքով իբրեւ արդէն ասուած բաներուն բացատրութիւն դրած եմ: Այս բանը խոհական վարժապետաց եւ «վարժապետուհեաց գործն է, որոնք պէտք է իմ խօսքերս «նիւթ առնուն իրենց տղայոց հետ անելու խօսակցութեանը, կամաց կամաց արթնցընելով նոցա գովելի հետաքրքրութիւնը, հարցմունքներ անել տալով տղայոց, «կամ տղայոց կողմանէ հարցմունքներ հնարելով, ու պարզ «եւ յստակ պատասխաններ տալով անոնց. . .

«Իմ խոնարհ կարծիքս այս է որ այս Եթէ խօսքին օգտակար կամ անօգուտ լինելը այն ժամանակը միայն կարելի է որոշ հասկընալ, երբոր դպրոցի մը տղայք լաւ «սովին ու մտքերնին պահեն ասոնց մէջ ասուածները: «Այս խնդիրն որ լուծուի՝ հարկաւ կիմացուի նաեւ իմ

« փոքրիկ աշխատութեանս պիտանաւորութիւնը կամ ան-
« պիտանութիւնը. Թող հասկըցողները կտրեն այս բանիս
« դատաստանը, ես գոհ կլինիմ »:

Մի եւ նոյն բանը կարող եմք ասել նաեւ մեք այս մեր
Թարգմանութեան համար, ցանկալով որ մեր ազգային
դպրոցաց վարժապետները, առանց ամենեւին մեր ոճոյն
կապուելու՝ իրենց աշակերտացը դիւրաւ հասկընալիք լե-
զուով բացատրեն եւ ընդարձակեն այս խօսքերը, եւ աս-
տոնցմէ օրինակ առնուն նաեւ ուրիշ շատ բարոյական,
բարեպաշտական, քաղաքավարական եւ ուսումնական
խօսակցութիւններ անելու աշակերտաց հետ :

ԳՍԲԲԵԼ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԱՇԿԱՄ ՈՒՍՈՒՄԵԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎՅԵ

Ս. ԷՋՄԻԱՅԻ.

Ի թէղոսիս
յԱպրիլի 1868.



ԵՕԹՆ ԽՕՍՔ ԱՌ ՏՂԱՅՍ.

ԽՕՍՔ ԱՌՍՋԻՆ.

Սիրելի տղայք.

Խրատ մը խօսիմ ձեզի այս բանիս վրայ թէ ինչ-
պէս պէտք է բան սովորիլ, եւ ինչո՞ւ համար սովորե-
լու է. խրատս կարճ կանեմ, բայց այնպէս պարզ ու
բացայայտ որ առանց դժուարութեան հասկընաք.
Թող իմ խօսքերս յիշատակ լինին ձեզի:

Որպէս զի կարենաք դիւրաւ հասկընալ ասելիք-
ներս՝ առաջ այս հարցընեմ ձեզի. գիտէք արդեօք,
սիրելի տղայք, թէ ամենէն աւելի ո՞ր մարդը ձեր
աղէկութիւնը կկամենայ, ո՞ր մարդը անդադար ձեր
վրայ կմտածէ, ձեզի համար հոգ կանէ, ձեզի հա-
մար կաշխատի. . . — Ձեր ծնողքը, ձեր հայրն ու
մայրը: Գիտէք ո՞վ է ամենէն աւելի զձեզ սիրողը, եւ
այն այնպիսի սիրով որ ուրիշ ոչ ոք չկրնար ունե-
նալ ձեզի համար. . . — Դարձեալ ձեր ծնողքը: Գի-
տէք ո՞վ պատրաստ է ձեզի համար եւ ոչ մէկ բանի
մը չխնայելու, ոչ իրեն հանգստութեանը, ոչ առող-
ջութեանը, եւ ոչ իսկ կենացը. . . — Դարձեալ ձեր
ծնողքը: Ուրեմն, սիրելի տղայք, սիրեցէք ու պա-

տուեցէք ձեր ծնողքը : Ո՛րքան քաղցր բան է սիրել այն անձինքը որ այնպէս սրտանց ու առանց իրենց շահը վնասուելու կսիրեն զմեզ :

Բայց ծնողաց սէրէն ալ վեր ուրիշ սէր մը կայ որ աւելի գերազանց՝ աւելի սրբազան սէր է, այսինքն Աստուծոյ սէրը՝ որ մեր ամենուս երկնաւոր Հայրն է : Դուք ալ գիտէք, սիրելի տղայք, որ ամէն բանի եւ ամէն մարդու ստեղծողը Աստուած է . նա իրեն ամենազօր խօսքովը ստեղծեց ամէն բան, եւ իւր անբաւ բարութեամբը ոչ միայն կեանք տուաւ մեզի, հապա նաեւ ինչ որ մեր չորս գին կգտնուի : նա է ձեզի ալ հայր եւ մայր տուողը, եւ նոցա սիրովը զձեզ խնամողն ու հոգացողը : Կհասկընա՞ք, սիրելի տղայք . ձեր ծնողաց ձեռքովը զձեզ սիրողն ու ձեր վրայ խնամք ցուցընողը Աստուած է . նա է ձեզ պահպանողը, կերակրողը, եւ ձեզի մօտիկ մարդիկներու՝ այսինքն աղքատներու եւ վարժապետներու ձեռքով ձեզի ուսում տուողը : Միթէ կարելի բան է այսքան աղէկութիւնները չճանչնալ . կարելի բան է չսիրել զԱստուած՝ որ ամենաբարի է, եւ զմեզ այնքան կսիրէ . կարելի բան է բոլոր սրտանց չպաշտել զինքը : Ուրեմն սիրեցէք զԱստուած, սիրելի տղայք, ու ձեր աղօթքին մէջ շնորհակալ եղիք իրեն : նա ձեզի ոյժ կուտայ, որ ձեր տկարութիւնը զօրանայ . շնորհք կուտայ որ արժանի լինիք իւր ողորմութեանը, եւ ձեր բաղդը կբանայ, ձեր երջանկութիւնը կպարտատէ թէ ձեր աշխատանքովը եւ թէ ուրիշ բարեբարներու օգնութեամբը :

Սիրելի տղայք, հիմա որ աղէկ հասկըցաք թէ ո՞րքան սէր ու մեծարանք պիտի ունենաք Աստուծոյ եւ ձեր ծնողացը, այս ալ ասեմ՝ ձեզի որ Աստուած անոր համար աշխարհս ստեղծեց է որ ասոր մէջ ապրողները երջանիկ լինին . որովհետեւ ինքն Աստուած աղբիւր է ամենայն սիրոյ եւ ամենայն բարութեան : — Բայց այս աշխարհիս վրայ երջանիկ լինելը եւ անգին յաւիտենական երանութեան հասնիլը ձրի չլինիր . ասոր համար պէտք է որ մարդս ամէն բանէ առաջ լինի բարեսիրտ, համեստ, արգար ու բարեպաշտ մարդ . այս ամենահարկաւոր կատարելութիւններն ալ ձեռք ձգելու համար՝ պէտք է որ մարդս աշխատի ուսում առնելու՝ բան սովորելու մեծ ջանքով ու եռանդով . եւ ոչ միայն ինքը սովորի, հապա նաեւ ուրիշներուն օգնէ որ սովորենան : Ոչ թէ անոր համար պէտք է մարդս բան սովորի որ ուսման համար վարձատրութիւն առնու, ոչ . հապա պէտք է որ սովորի համեստութեամբ, առանց շահասիրութեան, միայն ուսման սիրովը վառուած՝ որ անով ձեռք բերեմք մեզի հարկաւոր եղած գիտութիւնները, եւ ատենով լինիմք խելացի, պատուաւոր ու հասարակութեան օգտակար մարդիկ : Ասկից աւելի բարձր ու պատուական վարձատրութիւն չլինիր : Ուրեմն, սիրելի տղայք, ուսման յարգը՝ գինը մի ցածցընէք շահասիրութեամբ ու աւելորդ բաղձանքներով : Անոր համար բան սովորեցէք որ ձեր յառաջադիմութեամբը ձեր ծնողքը ուրախացընէք ու նոցա օգտակար օգնականներ լինիք . եւ մանաւանդ անոր համար

սովրեցէք՝ որպէս զի բարի, պատուաւոր ու արդար մարդիկ լինիք. աշխատեցէք որ բան սովրիք, վասն զի ուսում առնողը սիրելի է Աստուծոյ:

Առակ մը կայ որ կասեն. «Վարժուած մարդուն տեղը երեք անվարժ մարդ են տուեր, ու զանոնք ալ չեն առեր». եւ ի հարկէ չեն առնուր, անոր համար որ վարժուած՝ այսինքն բան սովրած ուսեալ մարդը կրնայ օգուտ բերել թէ իւր անձին եւ թէ ուրիշներուն. շատ բարի եւ օգտակար բաներ կրնայ սովրեցընել ուրիշներուն. անով ինքն ալ աւելի պատիւ կգտնէ:

Նորէն կասեմ, սիրելի տղայք, աշխատեցէք որ բան սովրիք. եւ որպէս զի ձեր լրածներն ու սովրածները չմոռնաք՝ ահա ձեզի գիրք թուղթ կուտան որ անոնցմով մտքերնիդ պահէք:

Ուրիշ բան մի ալ ասեմ որ շատ հարկաւոր է ձեզի, սիրելի տղայք: Ձեր մէջը այնպիսիները կան որ հազիւ թէ կարգաւ կսկսին, հազիւ թէ քիչ մը գիր կսովրին, իրենց ծնողաց չքաւորութեանը համար կձգեն կեննեն դպրատունէն որ ուրիշ գործի մը հետ լինին, ու իրենց ծնողացը օգնելով՝ նոցա եւ իրենց օրական ապրուստը ճարելու աշխատին: Տարակոյս չկայ որ այս գովելի բան է. երանի այն տղուն որ իւր աշխատանքովը կրնայ ընտանեացը օգնութիւն անել: Բայց մեզք որ այս բանս շատ անգամ վնաս կբերէ ձեր խելքին բացուելուն ու բարքին շակուելուն: Անոր համար ես կասեմ թէ ձեր մէջէն աւելի բազմաւորներն անոնք են որ անական հոգերու աշխատանքներու կազուած չլինելով՝ կրնան իրենց ուսումն ա-

ռաջ տանիլ, որպէս զի իրենց միտքն ու սիրտը օգտակար տեղեկութիւններով հարստացընեն, եւ այն ժամանակը միայն սկսին աշխատութեան ձեռք զարնել՝ երբոր աւելի ու լաւ կերպով պատրաստուած լինին անոր:

Բոլոր սրտանց կցանկամ, սիրելի տղայք, որ ձեր մէջէն որքան կարելի է շատերը վերջացընեն իրենց գպրոցական ուսմունքը գոնէ այնչափ որ կարենան ուսման օգտակարութիւնը եւ յարգը ճանչնալ, ուսման վրայ սէր ձգել, եւ հասկընալ որ «Մեք անոր համար աշխարհք եկած եմք որ բարիք գործեմք, եւ Աստուծոյ պատուիրանները պահեմք»:

ԽՕՍԻ ԵՐԿՐՈՐԳ.

Սիրելի տղայք.

Դուք ալ գիտէք որ տղայ կամ մանուկ կասուի մեր մէջ նոր ծնած երեխան. բայց կարելի է այս չէք գիտեր որ աւելի ճիշդ խօսելով՝ երեխային տղայութիւնը կամ մանկութիւնը կվերջանայ եօթը տարեկան եղած ժամանակին. այսինքն այն ատենն որ կարող կլինի հասկընալ ու զանազանել բարին ու չարը, արդարութիւնն ու մեղքը: Եօթը տարեկանէն վերջը կսկսի պատանեկութիւնը, որ մինչեւ 15 տարին կերթայ. 15-էն մինչեւ 25 տարեկանը երիտասարդ կասուի. անկից ետքը մինչեւ որ ծերանայ կասուի այր կասարեալ, եւ հասակը այրակալ հասակ. իսկ երբոր մարդս այնքան կը-

տկարանայ տարիքով որ ոյժ չունենար ծանր աշխատանքներ անելու, կասուի ծեր, եւ հասակը ծերութիւն:

Մինչեւ ձեր կենաց 15 տարին, այսինքն ձեր տղայութեան, մանկութեան ու պատանեկութեան միջոցը, ձեզի սովորաբար տղայ կասեն. թէպէտ եւ այդ լոկ սովորութիւն մի է, ճիշդ դուրսուցածք չէ: Ուրեմն մարդուս կեանքը չորս գլխաւոր հասակ կբաժնուի, որ են տղայութիւն, երիտասարդութիւն, այրութիւն եւ ծերութիւն:

Այս չորս հասակէն առաջինին վրայ կանկ առնումք, սիրելի տղայք, որովհետեւ դուք դեռ անոր մէջն էք. ու անսեմք թէ ինչպիսի բան է տղայութիւնը, ինչեր կրնայ մարդս անելու տղայութեան ժամանակը, ուստի եւ ինչ բան կարելի է պահանջել անկից: Միւս հասակներուն վրայ եղած գիտելիքները յետոյ կսովորիք՝ երբոր աւելի մեծնաք: Պիտի ասէք թէ ինչն համար յետոյ, հիմա սովորիմք. . . Տեսէք ինչ է ասոր պատճառը: Դուք, սիրելի տղայք, դեռ այն տարիքին չէք հասած որ կարող լինիք ամէն բան աղէկ հասկընալ. ուստի ձեր ուսման ժամանակին պէտք չէ որ մէկէն իմէկ չափազանց առաջ վազէք, հապա կամաց կամաց ուսման մէկ աստիճանէն մէկալը բարձրանաք: Այս բանը ձեզի լաւ բացատրելու համար, դնեմք թէ ես ձեր տղայական կարողութեանը չնայելով՝ սկսէի ասել ձեզի թէ կատարեալ կամ տարիքը առած մարդը ինչ յատկութիւններ՝ ինչ կարօտութիւններ ունի, առանց առաջուց հասկըցընելու ձեզի տղայութեան եւ երիտասարդութեան կարօտութիւններն ու

յատկութիւնը. իմ արածս գիտէք ինչ բանի կնամանէր, սիրելի տղայք: Անոր կնամանէր որ մէկը ելնէ պահանջէ ձեզնէ որ դուք առաջին քայլը չառած՝ երկրորդը առնաք. դուք ասէք, միթէ այսպիսի այլանդակ բանը կարելի է անել կամ պահանջել: Ահա այսպէս ալ մարդուս բոլոր կենացը մէջ, մեր ամէն գործերուն մէջ ամենահարկաւոր բան է կարգով կանոնով եւ կամաց կամաց՝ աստիճանաբար առաջ երթալ: Անկարելի բան է աղէկ ամուր տուն մը շինել՝ երգիքէն սկսելով շինուածքը, թէպէտ եւ շատ վարպետ մարդ լինի շինողը:

Ասինք թէ տղայութիւնը մարդկային կենաց առաջին հասակն է, որովհետեւ անով կսկսի մեր կեանքը. ասել է թէ դուք, սիրելի տղայք, ամբողջ կեանք մը ունիք դեռ ձեր առջեւը. երկար ճանապարհ մը ունիք անելու: Բայց այս ալ գիտէք որ հեռու տեղ երթալ կամեցողը պէտք է պատրաստութիւն տեսնէ, պէտք է հետը առնու պաշար եւ ուրիշ ինչ բան որ ճանապարհին հարկաւոր է:

Ուրեմն, սիրելի տղայք, դուք ձեր կենացը ճանապարհին դեռ գլուխը կեցած էք, երկար ու դժուար ճանապարհ մը պիտի ընկնիք: Տեսնեմք ինչ բան հարկաւոր է ձեզի որ յաջողութեամբ անէք այս ճամբորդութիւնը: Շատ բան հարկաւոր է, տղայք, խիստ շատ բան հարկաւոր է: Բայց թող աչքերդ չվախնայ ասածէս: Թէպէտ եւ հարկաւոր եղած բաները շատ են, բայց դուք շատ դիւրին կերպով կրնաք զանոնք ձեռք բերել՝ եթէ քիչ մը ջանք անէք ձեր

կողմանէ: Սիրելի տղայք, «Սուանց աշխատանքի ու ջանքի աշխարհիս մէջ բան չկայ որ յաջողի»: Ձեր կենաց ճամբորդութեանը համար ինչ պաշար որ հարկաւոր է, ամէնն ալ կրնաք ուսմամբ պատրաստել. ուսումը կսովրեցընէ ձեզի թէ ինչ կերպով պիտի անէք այդ ճամբորդութիւնն որ թէ ձեզի պատիւ եւ օգուտ լինի անկից, եւ թէ ուրիշներուն, ինչ կերպով շիտակ ճանապարհէն դուրս պիտի չենէք, ինչպէս պիտի չմոլորիք անտառի մը մէջ ու ինչպէս պիտի չխըրիք ճահիճի մը մէջ:

Բայց որպէս զի ճիշդ կերպով՝ առանց սխալելու կարենամք որոշել թէ որ բաները հարկաւոր են ձեզի, պէտք է առաջ այն նայիմք թէ դուք արդէն հիմակուրէն ինչ ունիք ձեռքերնիդ, ինչ միջոցներ՝ ինչ կարողութիւն ունիք, որպէս զի ըստ այնմ՝ ձեռք ձգէք ձեզի պէտք եղած բաները: Ուրեմն խօսքը անկից սկսիմք. միայն թէ որովհետեւ ձեր շահուն՝ ձեր երջանկութեանը համար է ասելիքս, կխնդրեմ որ լաւ ուշ դնէք խօսքերուս. ինչ որ ասեմ ձեզի՝ ամէնն ալ քննեցէք, աղայք, ու ստուգեցէք, որպէս զի կարենաք հասկընալ թէ ասածս ճշմարիտ է, եւ սրբտանց ձեր աղէկութիւնը կամենալէս է որ կասեմ ձեզի: Եւ այս բանը շատ դիւրին կերպով կրնաք անել, որովհետեւ իմ ամէն մէկ խօսքս ձեզի համար է, անոր վրայ է թէ որոնք են ձեր ունեցած յատկութիւններն ու կարողութիւնը, ինչ օգուտ կրնաք շահիլ անոնցմէ, եւ ուրիշ ինչ բաներ պէտք է աշխատիք ձեռք բերելու: Իսկ եթէ իմ խօսքերէս մէկը

կամ մէկալը չկարենաք ձեզի յարմարցընել, ես ամենայն սիրով կօզնեմ ձեզի ատոր մէջ:

Ազէկ մտիկ արէք, սիրելի տղայք, լաւ ուշ դրէք: Ձեր տարիքին մէջ, թէպէտ եւ դեռ փոքր ու տհաս էք՝ արդէն շատ բանի կրնաք խելք հասցընել. կըրնաք աղէկն ու գէշը իրարմէ որոշել. կրնաք առաջուց մտածել ինչ որ յետոյ պիտի անէք: Այնպէս է թէ չէ: Լաւ: Հիմա տեսէք թէ ինչ է ասածս: Աստուած ձեզի այնպիսի կարողութիւն մը տուած է որ անով ինչ որ լսէք եւ ինչ որ սովորիք՝ դիւրաւ մըտքերնիդ կպահէք: Այս կարողութիւնը, որ աւելի տղայական հասակին տրուած է, կասուի յիշողութիւն: Ինչ բան որ աղէկ հասկըցեր ու սովորեր էք, ինչ որ ձեր տղայութեան ժամանակը տեսեր էք, լսեր էք, արեր էք կամ քաշեր էք, ձեր յիշողութեան մէջ տարիներով կմնայ, շատ անգամ բոլոր ձեր կենացը մէջ կմնայ: Ասկից կիմանաք, սիրելի տղայք, թէ աղէկ յիշողութիւնը Աստուծոյ ինչ մեծ ու թանկագին պարգեւն է, եւ որքան կօզնէ ձեզի ձեր կենացը հարկաւոր եղած տեղեկութիւնները հաւաքելու: Միայն թէ պէտք է ձեր յիշողութիւնը աղէկի բանեցընելուն կերպը գիտնաք. պէտք է օգնէք անոր որ ամէն ժամանակ պատրաստ գտնուի ձեզի ծառայելու: Ասոր համար պէտք է առաջուց աղէկ մը միտք առնուք հասկընաք այն բանն որ կուզէք յիշողութեան մէջ պահել, չմոռնալ, եւ տեղովը գիտնաք թէ որ բանին մէջ ու ինչ կերպով պիտի յարմարցընէք զայն ձեր կենացը պարագաներուն: —

Այս բանս կրնան ձեզի բացատրել ձեր ուսուցիչներն ու վարժապետները : Միայն դուք ստէպ ստէպ հարցմունքներ արէք նոցա եւ խնդրեցէք որ ձեզի հասկըցընեն թէ այս կամ այն բանն որ կսովրեցընեն՝ ինչ բանի կամ սր տեղ՝ որ գործին կամ որ գիպուածին մէջ կրնայ պէտքի գալ :

Այսպիսի բացատրութեան օրինակ մը տալու համար մէջ բերեմք այն կանոնն որ վերը յիշեցի . « Առանց աշխատանքի ու ջանքի բան չկայ որ յաջողի » . ու տեսնեմք թէ մարդուս կենացը մէջ այս խօսքը ինչ կերպով ճշմարիտ կելնէ :

Միայն թուչուններն են որ սր ալ թուչին երթան՝ իրենց ուտելիքը պատրաստ կգտնեն . մէկ մ'ալ մէկ քանի տեսակ կենդանիք՝ որոց Աստուած չէ տուած այնչափ խելք որ կարենան ձմեռուան համար իրենց ուտելիք պատրաստել . ուստի չեն աշխատիր՝ չեն դատիր : անոր համար ալ շատ անգամ անօթութիւն կքաշեն ու քաղցած կմեռնին : Իրաւ է որ այն կենդանիներէն ոմանք իրենց պէտք եղած ուտելիքը կը ճարեն ու ձագերուն կտանին . բայց ճիշդը նայելով՝ նոցա արածը աշխատանք չասուիր . վասն զի աշխատանք ասածդ անոր համար կլինի որ կամ ունեցած հարկաւոր պէտքդ պահպանես : եւ կամ չունեցածդ ձեռք բերես : Այս մտքով : երբոր թուչունը իրեն համար բոյն կշինէ կամ գազանը իրեն որջ կպատրաստէ : կարելի է ասել թէ նոցա արածը աշխատանք է ⁽¹⁾ :

(1) Յայտնի բան է որ հոս խօսքը ազատական աշխատութեան վրայ է : ոչ րէ այն ստիպողական աշխատութեան որ բնտանի անասուններն ոմանք կկատարեն՝ մարդուս կամքովը : ինչպէս եզը : ձին եւ ուրիշներ :

Բայց կենդանեաց մէջ ալ կգտնուին խելացի ու աշխատասէր կենդանիք : Անոնցմէ մէկքանիին անունը տամ : Մըջիւնին ինչ եղածը գիտէք : սիրելիք . նմանապէս մեղուն գիտէք թէ ինչ է : Սոքա անգագար աշխատանքի հետ են : անոր համար ալ հանգիստ կապրին : Ուրիշ կենդանի մ'ալ կայ այնքան խելացի ու աշխատասէր որ իրեն համար տներ կշինէ շատ ամուր ու վայելուչ : եւ անոնց մէջ կընակի բոլոր ընտանեօք՝ աղէկ տանուտիրոջ նման . եւ սա է ջրշուն ասուածը : Կարելի է որ դուք : աղայք : զինքը չէք տեսած : վասն զի ամէն տեղ չգտնուիր : հապա միայն իրեն բնակութեանը յարմար տեղեր ⁽¹⁾ : բայց ի հարկէ տեսած կլինիք այս կենդանւոյն թանկագին մորթը՝ որ հարուստ մարդիկ անկից կշինեն իրենց ձմեռուան գլխարկներ ու վիզ փաթթելու մուշտակներ կամ օձիքներ : Ահա այսպիսի խելօք ու աշխատասէր կենդանիներ կան : Ապա ուրեմն ինչպէս չաշխատի մարդը : սիրելի աղայք . մարդը՝ որում արւեր է Աստուած ամէն տեսակ յարմարութիւն : ամէն կերպ միջոց՝ որ աշխատի ու հանգիստ կեանք ունենայ : նայեցէք : աղայք : պարապ ու ծոյլ մարդուն վրայ : Ի՞նչ կարծէք . ինչէն է որ նա ոչ շէնքով հագուտ ունի : ոչ վայելուչ բնակարան : ոչ առողջա-

286

(1) Ռուսաստանի մեկ քանի արեւմտեան կուսակալութեանցը մեջ կգտնուին գետի ջրշուններ : ինչպէս Մինսքի՝ Վիլնայի եւ արեւի Կրոսնոյի կուսակալութեանցը մեջ . իսկ ծովու ջրշուն կգտնուի Քամբարքայի մեջ : ինչպէս նաեւ Հիւսիսային Ամերիկայի այն մասին մեջ որ առաջ Ռուսաց ձեռքն էր : Գետի ջրշուն կգտնուի նաեւ Գերմանիոյ մեջ : բայց սորա մորթը այնչափ ազնիւ չլինելուն համար՝ բանկ ալ չէ :

րար ու սննդարար կերակուր, մէկ խօսքով՝ մարդուս
 Հարկաւոր եղած բաներէն մէկն ալ չունի. ինչէն է...
 Անոր համար որ աշխատիլ չսիրեր, ու մէկ բան մը չը-
 վաստըկիր աշխատանքով: Թող քիչ մը աշխատի,
 թող գոնէ մէկ օր մը սրտանց ինչպէս որ պէտք է
 դատի, կտեսնէք որ իսկոյն ապրուստ՝ կարողութիւն
 կճարէ. թէպէտ շատ բան ալ չլինի ճարածը, գոնէ
 այնքան կլինի անշուշտ որ անով փորը կշտանայ, ու
 չհարկադրի անցնող դարձողին ձեռք երկընցընելու
 եւ ողորմութիւն մուրալու: Մարդուս սիրտը ինչ որ
 ալ ուզէ՝ կրնայ քովը գտնուիլ, թէ որ սկսի աշխա-
 տիլ եւանդով, յարատեւութեամբ ու խելք բանե-
 ցընելով: Այս բանիս ապացոյցը՝ օրինակը կրնայ տես-
 նուիլ ամենայն աշխատաւոր ու բարեբարոյ մարդոց
 վրայ: Եթէ կգտնուին նոցա մէջ ոմանք որ միշտ ա-
 ռատութեամբ չեն ունենար իրենց պիտոյքը, բայց
 խիստ հարկաւոր բաները միշտ կունենան: Որչափ որ
 մէկը աւելի ուսեալ լինի՝ այնչափ աւելի լաւ կճանչ-
 նայ իւր մարդկային արժանաւորութիւնը, այնչափ
 ալ աւելի կրնայ աշխատանքով ձեռք բերել իրեն
 հարկաւոր պիտոյքը, եւ այնպէս կամաց կամաց աւե-
 լի հանգիստ՝ աւելի լաւ կտանք անցընել: Աշխատե-
 ցէք՝ բան սովորեցէք, սիրելի տղայք, վասն զի յայտնի
 կտեսնէք որ աշխատանքն աւ ուտումը կօգնեն իրարու.
 կտեսնէք ու կհասկընաք որ «Առանց աշխատանքի մէկ
 բան չկայ որ պատուաւոր կերպով ձեռք ձգուի»: 20
 Ողորմութիւնը աշխատանք չէ, եւ մուրացկանու-
 թիւնը պատուաւոր արուեստ մը չէ:

ԽՕՍԻ ԵՐՐԱՐԴ.

Սիրելի տղայք.

Նախընթաց խրատիս մէջ ասի ձեզի թէ ինչ բան
 է յիշողութիւնը, եւ ինչպէս պէտք է զայն բանեցընել:
 Այժմ՝ միտք ունիմ մէկ երկու խօսք ասելու տղայական
 հասակին քանի մի յատկութեանցը վրայ:

Ամենայն տղայ բնութեամբ կսիրէ ուրիշներուն
 հետեւիլ, եւ մեծերուն արածը անել: Այնպէս է թէ
 ոչ... Միթէ դուք երբեմն ձիու խաղ՝ զինուորի
 խաղ չէք խաղար: Այս խաղերուն ինչ բան լինելը
 հարկ չկայ որ բացատրեմ. դուք ինձմէ լաւ գիտէք:
 Հապա ես կուզեմ ձեր միտքը այս միայն ձգել թէ
 դուք այն խաղերը ոչ երբէք կհնարէիք՝ թէ որ տե-
 սած չլինէիք որ ինչպէս մեծերը ձի հեծած կքալեն
 կամ զինուորական կրթութիւններ կանեն: Երբօր օգը
 վատ է ու չէք կրնար բակին մէջ խաղալ, դուք տը-
 ղայք՝ ուրիշ տեղ մը, ծածքի տակ կամ տան մէջ ու-
 րիշ խաղեր կհանէք, բայց դարձեալ միշտ մեծերուն
 հետեւելով. օրինակի համար հիւրընկալութիւն կը-
 խաղաք: Այս խաղին մէջ ձեզնէ մէկը կլինի տանու-
 տէր կամ տանտիկին, ուրիշները կձեւանան հիւրեր:
 Իրարու բարեւներ կուտաք, մէկմէկու առողջութիւ-
 նը կհարցընէք ու խելացի խօսակցութիւններ կանէք,
 մեծերէն ինչպէս որ օրինակ առած էք:

Ձեր ազատ ժամանակը այսպիսի բաներով անցը-
 նեցնելուդ համար բան մը չեմ կրնար ասել: Խաղա-
 ցէք տղայք ու զուարճացէք, միայն թէ չափէ գուրս
 չերկըննան խաղերը, բաներնիդ գործերնիդ ալ չը-
 մոռնաք: Գիտցէք որ «Ամէն բան իւր տեղը պիտի
 ունենայ, ամէն գործ իւր ատենը պիտի ունենայ»:
 Այս կանոնը յետոյ կբացատրեմ ես ձեզի: Հոս այս-
 քանը միայն ասեմ թէ «Ժամանակը մեզի հաց ու
 ջուր կուտայ» թէ որ գիտնամք ինչպէս որ պէտք է
 բանեցընել զայն: Օրինակի համար՝ դնեմք թէ ձեզ
 նէ մէկուն հայրը կամ մայրը բան մը ապսպրեց որ
 անէ, իսկ նա խաղին տուաւ խելքը միտքը, մոռցաւ
 անելիքը. բանը տես որ ժամանակը անցաւ, ետ չը-
 դառնար: Անելիքն ասես այնպիսի բան էր որ անոր
 տեղը կարելի էր ստակ վաստըլիլ: Ասել է թէ ժա-
 մանակը կորսընողը ստակ կկորսընէ: Անոր համար
 Ամբրիկացիք, որ շատ խելացի եւ աշխատասէր մար-
 դիկ են՝ առակ արած են ու կասեն. «Ժամանակը
 ստակ է», եւ ահա այս էր ձեզի ասածս, սիրելի տը-
 ղայք, թէ «Ժամանակը մեզի հաց ու ջուր կուտայ»:

Ձեր ուրիշներուն հետեւելու բնաւորութիւնը շատ
 աղէկ բան է. անկից մեծամեծ օգուտներ կրնան գալ
 ձեզի՝ թէ որ դուք հետեւիք միայն խելացի ու գու-
 վելի բանին. բայց կարելի չլինիր գովել այդ բնա-
 ւորութիւնը՝ թէ որ բանեցընէք այն բաներուն հե-
 տեւելու որ չեն արժեր, կամ թէ ուրիշներուն այս
 կամ այն պակասութեանը եւ տկարութեանը հետե-
 ւիք: Այս բանը անոր համար չեմ ծածկեր ձեզնէ,

տղայք, որ ձեզնէ ոմանք չքաւոր ծնողաց զաւակներ
 լինելով, կարելի է որ երբեմն վատ օրինակներ տես-
 նէք, ու մէկը չգտնուի որ զձեզ անոնցմէ զգուշացընէ:

Գամք հիմա վերը յիշած կանոնս բացատրելու.
 «Ամէն բան իւր տեղը պիտի ունենայ, ամէն գործ
 իւր ատենը պիտի ունենայ»: Տեսնեմք, սիրելի տը-
 ղայք, թէ որ ատեն կրնայ գործագրուիլ այս կանոնը:
 Օրինակներ գտնելու համար հեռու չերթամք. ձեր
 վրայ յարմարցընեմք կանոնը: Դնեմք թէ դուք ձեր
 ունեցած կամ ձեզի տրուած բաները, գրքերը, դժա-
 գրութիւնները, եւ ուրիշ բաներ, չէք պահեր զգու-
 շութեամբ ու չէք դներ անոնց համար որոշուած
 յայտնի տեղեր. ի հարկէ գիւրաւ կրնան կորսուիլ.
 եւ եթէ չկորսուին ալ՝ գոնէ երբեմն դժուար կլինի
 զանոնք գտնելը երբոր հարկաւորին, այնպէս որ ձեռ-
 քերնիդ պարապ կմնայ, առանց գրքի կամ ուրիշ
 հարկաւոր մէկ բանի: Այն ատեն ինչո՞վ պիտի սով-
 րիք. ուսկից պիտի գտնէք ուրիշ գիրք՝ երբոր մէ-
 կը չտայ ձեզի, կամ նորէն գնելու համար ստակ
 չունենայ. . . Այսպիսի փորձանքէ ազատ մնալու հա-
 մար՝ կարծեմ թէ անպատճառ հարկաւոր է աղէկ
 պահել այս կանոնը. «Ամէն բան իրեն տեղը պիտի ու-
 նենայ»: Հիմա տեսնեմք թէ ինչպէս կյարմարի ձեզի
 այն կանոնին երկրորդ մասը, որ է այս՝ թէ «Ամէն
 գործ իւր ատենը պիտի ունենայ»: Դնեմք թէ ձեզի
 դաս մը տրուած էր որ պիտի սովորէիք, բան մը պի-
 տի գրէիք, դժագրութիւն մը պիտի անէիք այսքան
 ժամանակի մէջ. իսկ դուք կամ մտքերնիդ վրանիդ

չպահելով, կամ ատեննիդ պարապ անցընելով, ձեզի ապսպրուածը չկատարեցիք, ժամանակը կորսընցուցիք կամ ուրիշ բանի գործածեցիք: Ատկից ինչ կելնէ . . . Մակարբերելը դիւրին է: Դասը կմնայ չսերտուած, եւ ուրիշ ուսումնական աշխատանքնիդ կըմնայ չկատարուած: Աղէկ գիտէք որ այդպիսի կանոնադանցութեան հետեւանքը ինչ կլինի: Ամօթով կմնաք ձեր կանոնապահ ընկերներուն առջեւը, ձեր վարժապետին առջեւը, եւ որ մեծն է՝ ձեր անձին առջեւը: Ասել է որ այս կանոնն ալ՝ թէ «Ամէն գործ իւր ատենը պիտի ունենայ» շատ ճշմարիտ է: Այս կանոնին ճիշդ պահպանութիւնը այնպէս կանէ որ մեք մեզնէ գոհ կլինիմք եւ մեր խղճսակնի յանդիմանութենէն ազատ կմնամք:

Այստեղ, սիրելի տղայք, այս առաջին անգամն է որ խրատներուս մէջ խղճսակն բառը հանդիպեցաւ: Հարկաւ կարելի չէ ասել թէ դուք ամենեւին չէք գիտեր այդ խղճսակն բառը. շատ անգամ լսած կլինիք. այնպէս չէ տղայք: Բայց լաւ կհասկընանք արդեօք թէ ինչ բան է խղճսակնը. . . Քիչ մը բացատրեմ ձեզի այս խօսքին նշանակութիւնը:

Դուք լաւ կճանչնաք՝ գիտէք թէ ինչ տեսակ ըզգացմունք է ամօթը, սրբան անախորժ ու ծանր ըզգացմունք է: Ամօթ քաշողը ուղէ չուղէ կկարմրի, անհանգիստ կլինի, չըգիտեր թէ սըր փախչի այն չարչարող զգացմունքին ձեռքէն: Տեսնեմք, սիրելի տղայք, թէ ինչ է արդեօք ասոր պատճառը . . . Շատ փափուկ ու խրթին բան է . . .

Գիտեմ ես, բարեսիրտ տղայք, որ դուք գիտնալով ու հասկընալով ամենեւին չարութիւն չէք աներ. ասոր տարակոյտ չունիմ. բայց կարելի է որ առանց ուշադրութեան պատահի ձեզի այդպիսի բան մը: Նայեցէք թէ այդպիսի անուշադրութեան հետեւանքը ինչեր կրնան լինել: Ձեր վրայ սաստիկ անհանգստութիւն տուող զգացմունք մը կուգայ ամէն անգամ՝ որ ձեր պարտաւորութեանը հակառակ բան արիք, սուտ մը ասիք, մէկուն սիրտը ցաւցուցիք, եւ ընդհանրապէս որպիսի եւ իցէ գործ մը արիք որ աղէկ չէր: Ահա այս ներսի դատաւորը՝ որ ձեր ամէն գործերը կդատէ, այս ներսի ձայնը՝ որ անաչառ կերպով զձեզ կյանդիմանէ, այս ներսի զգացմունքը՝ որ ձեր սիրտը կկըրծէ ու հանգստութիւն չըտար ձեզի մինչեւ որ ձեր սխալմունքը չշըտկէք, կասուի խղճսակն: Նա է պատճառը այն ամօթոյն, սիրելի տղայք, որ ինչ եւ իցէ պարսաւելի բան արած ժամանակներս կիմանամք:

ԽՕՍՔ ԶՈՐՐՈՐԿ:

Սիրելի տղայք-

Թէ որ դուք ոչ մէկէ մը չէիք լսած թէ մարդօզանազան յարմարութիւններ՝ կարողութիւններ ընդուներ է Աստուծմէ որ անոնցմով աշխատի ու իրեն պէտք եղածը ճարէ, ահա իմ առաջին ու երկրորդ խրատներէս հասկըցաք:

Մարդուս բնական կարողութիւններուն մէջ այն-
 պիտիներ կան որ ուրիշ կենդանիներն ալ ունին՝ որը
 մարդուս հաւասար, որն ալ աւելի. ինչպէս, ոյժ,
 աչքի՝ ականջի սրութիւն եւ այլն: Թէ որ միայն ա-
 տոր նայէինք, մարդս ուրիշ արարածներէն քիչ տար-
 բերութիւն կունենար, եւ ոչ միայն անոնցմէ վեր
 չէր լիներ, այլ եւ շատ բանի մէջ անոնցմէ վար կը-
 մնար: Ինչ զժուար ու ծանր բան կլինէր այն ատեն
 մարդուս կեանքը: Որովհետեւ նորա բնական ոյժը
 քիչ ու տկար է, ինչով պիտի կարենար ինքզինքը
 պաշտպանել ուրիշ իրմէ աւելի զօրաւոր կենդանեաց
 դէմ: Բայց Աստուած մարդուս այնպիսի կարողու-
 թիւններ ալ տուեր է որ ուրիշ կենդանիներուն չէ
 տուած. եւ այն կարողութիւններով մարդս ուրիշ
 կենդանիներէն շատ վեր, շատ պատուաւոր ու նաեւ
 շատ աւելի զօրաւոր է, վասն զի անոնց ամէն մէկն
 ալ կարող է իրեն հնազանդեցընել: Որոնք են արգեօք
 այն կարողութիւններն որ ուրիշ կենդանիները չու-
 նին, ու միայն մարդն ունի: Մտածեցէք տղայք, ու
 ասէք ինծի թէ որ գիտէք. . .

Այսպիսի կարողութիւններ մարդս շատ ունի:
 Գլխաւորները միայն յիշեմք. վասն զի ուրիշ մեր բը-
 նական կարողութիւններն ալ քիչ շատ անոնցմէ կա-
 խումն ունին: Ամենէն առաջինը խելոյն է. որ մար-
 դուս բնական կարողութիւններուն ամենէն գերա-
 զանցն ու ամենէն պատուականն է: Աստուած խելքը
 անոր համար տուեր է մեզի որ կարենամք լաւ հաս-
 կընալ ու շիտակ դատաստան անել այն ամենայն բա-

ններուն վրայ որ մեր կենացը մէջ կրնան պատահիլ.
 կարենամք որոշել շիտակը ծուռէն, ճշմարիտը սու-
 տէն: Երկրորդը խօսակցութիւնն է, որով կրնամք իրա-
 բու ասել ինչ որ կմտածեմք, ինչ որ կզգամք, ինչ
 որ գիտեմք եւ ինչ որ կուզեմք: Եւ այսպէս՝ խելոյն
 կրնամք ուսում առնուլ, եւ խօսակցութեամբ կրնամք
 ուրիշներուն հաղորդել մեր սովորածն ու գիտցածը,
 այնպէս որ մէկ մարդուն գիտցած բանը շատ մարդ-
 ալ կրնայ սովորիլ ու գիտնալ:

Խելք, որով ամէն բան ազէկ կհասկընամք, եւ ա-
 մէն բանի վրայ շիտակ դատաստան կրնամք անել,
 մէկէն ի մէկ չիզար մեզի: Մեք խելոյն բացութիւնը
 աստիճանաբար՝ կամաց կամաց ձեռք կբերեմք. մեր
 սղայութեան ժամանակէն որչափ որ աւելի աշխատ-
 ցընեմք ու բանեցընեմք մեր խելքը, այնքան աւելի
 առաջ կերթամք: Բայց գիտէք, սիրելի տղայք, թէ
 մեք երբ խելք կբանեցընեմք կամ խելքով կաշխա-
 տիմք. . . Խելք կբանեցընեմք՝ երբոր բան մը կը
 մտածեմք, կհնարեմք, երբոր կուզեմք հասկընալ թէ
 ինչո՞ւ համար մեր տեսած կամ մեր չորս գին գըտ-
 նուած բանը կայ կամ կլինի այս կերպով՝ քան թէ
 ուրիշ ո՞ր եւ իցէ կերպով, եւ ինչ կլինէր՝ թէ որ
 ուրիշ կերպով պատահէր: Այս է ահա, տղայք, խել-
 քին արած աշխատանքը: Առանց այս աշխատանքին
 մարդս ապրիլ չկրնար, ինչպէս նաեւ ուրիշ ո՞ր եւ
 իցէ աշխատանքի. ուստի այս աշխատանքը մարդուս
 բանական (այսինքն խելք ունեցող) բնութեանը առա-
 ջին հարկաւոր պիտոյքներէն մէկն է: Պարապ կեցող

մարդուն խելքը կտկարանայ, սր եւ իցէ բան պայ-
 ծառ կերպով հասկընալու կարողութիւնը կկորսընէ,
 ու մարդուս ծառայութիւն անելէն կգադրի, մինչդեռ
 խելքին բնական գործն ու պաշտօնն է մարդուս ծա-
 աայել՝ թէ մեր եւ թէ ուրիշներուն օգտին համար:
 Ասկից ինչ խրատ առնելու է: Դուք մտածեցէք, սի-
 րելի տղայք . . . Առնելու խրատը այս է որ ձեր խել-
 քը ոչ երբէք պարապ պէտք է կենայ, եւ ամէն մարդ-
 իւր մարդկային արժանաւորութիւնն ու պատիւը
 պահելու համար՝ պէտք է բոլոր հոգւով, բոլոր սըր-
 տով ցանկայ իւր միտքը խելքը բանեցընելու, որպէս
 զի մշտ մարդկութեանը մէջ մնայ: Որպէս զի ձեր
 այսպիսի բնական մէկ պիտոյքը լցուի, ձեր այսպի-
 սի ազնիւ բաղձանքը կատարուի, որպէս զի առիթ
 ունենաք խելք բանեցընելու, եւ այնպէս կամաց կա-
 մաց վարժիք այս զուարճալի աշխատանքին, պէտք
 է առաջարկել ձեզի, սիրելի տղայք, զանազան դիւ-
 րին հարցմունքներ, եւ միանգամայն պէտք է ցան-
 կալ որ դուք ալ ձեր կողմանէ սրչափ որ կարելի է
 շատ հարցմունքներ անելով՝ ձեր չհասկըցած բանե-
 րուն բացատրութիւններն ուզէք:

Այս ասածներս խելքի համար էր. հիմա քիչ մը
 բան ալ ասեմք խօսակցութեան վրայ:

Մեծ ոյժ ունի խօսքը, որ գրոց լեզուով քան ալ
 կասուի: Ասոր կվկայէ նաեւ սուրբն Յովհաննէս աւե-
 տարանիչ, որ կասէ, Աստուծոյ խօսքովը ամէն բան ե-
 ղաւ եւ կրնայ ամէն բան լինել . . . Խելացի խօսքը
 մարդուս բերնէն ելած ժամանակը նոյնպէս մեծ
 նշանակութիւն ունի եւ շատ օգուտներ կրնայ բերել:

Բայց որպէս զի խօսակցութեան ձիրքը իրօք օգտա-
 կար լինի մեզի, պէտք է որ մեր ասածը խելացի,
 խոհեմ, ճշմարիտ լինի, եւ բարի մտքով ասուած.
 պէտք է որ մեք իրարու հետ խօսելով՝ հասկընամք
 իրարու միջոց, այսինքն պէտք է որ մեր միտքը բա-
 ցատրելու համար բանեցուցած խօսքերնիս նոյն կեր-
 պով հասկընան թէ խօսողը եւ թէ լսողները: Ապա
 թէ ոչ՝ ինչ պէտք է խօսիլ, ինչ պէտք է անգին
 ժամանակը կորսընել պարապ ու չհասկըցուելու խօ-
 սակցութեան: Մ.յնպէս չէ, տղայք. ինչ շահ երկար
 խօսակցութիւններ անելէն՝ թէ որ սկսիմք խօսիլ ա-
 ռանց իրարու միտքը հասկընալու . . . Հանեցէք ու-
 րեմն մտքերնէ՞ք այն այլանդակ մտածութիւնն որ
 իբր թէ այն խօսակցութիւնը միայն խելացի ու գի-
 տուն մարդուն խօսակցութիւն է՝ որ չհասկըցուի:
 Ընդ հակառակն, միայն այն խօսակցութիւնը արժա-
 նի է խելացի ասուելու որ մտիկ անողներուն համար
 դիւրիմաց է, դիւրահաս է, այսինքն շիտակ կհասնի
 ձեր խելքին, խելացի մտածութիւններ կձգէ ձեր
 միտքը, ձեր հոգւոյն ու սրտին կգըպչի, եւ կամ
 գործողութիւնը կհասկըցընէ ձեզի բացայայտ՝ կա-
 նոնաւոր ու դիւրին կերպով, եւ բարի ու օգտակար
 բան մը կսովրեցընէ ձեզի:

Այս ասածէս միտքս բան մը եկաւ, սիրելի տը-
 ղայք. հարցընեմ ձեզի: Գիտէք ինչ է պատճառն
 որ երբեմն ամենայն սիրով կուզէք աղէկ սովրիլ
 ու չէք կրնար: Լաւ մտածեցէք, կարժէ ասոր վը-
 րայ քիչ մը մտածելը: Մտքերնիդ բերէք ասկից

քիչ մը առաջ ձեզի ասածս՝ թէ ինչ բան է խելացի խօսակցութիւնը, ինչ է խօսակցութեան ձիրքը . . . Ինծի կերեւնայ որ այս հարցմունքին պատասխան տալը ձեր կարողութենէն վեր բան չէ, դիւրաւ կրնաք պատասխանել: Քիչ մ' ալ մտածեցէք տղայք . . . Բայց թէ որ աղէկ մտքերնիդ չէք պահած իմ ձեզի արած հարցմունքըս, ու չէք կրնար քննել թէ սրն է ձեր լաւ չտոյրեւուն բուն իսկական պատճառը, ճար չկայ, ես ձեր միտքը ձգեմ: Եւ նախ՝ ես կրնամ երաշխաւոր լինել որ այդ բանիդ պատճառ ոչ ձեր ծուլութիւնն է եւ ոչ անհոգութիւնը . վասն զի դուք սիրով կաշխատիք բան սովորելու, կուզէք լաւ ուսում առնուլ որ բարի տղայք լինիք եւ յետոյ բարի մարդիկ: Իսկ սր բանին մէջ որ սէր ու ցանկութիւն կայ, սիրելի տղայք, այն տեղը ծուլութիւն չկրնար գանուիլ: Ուրեմն ինչ է պատճառն որ ձեր դաստիարակներն ու վարժապետները շատ անգամ տոգոհ կլինին ձեզնէ: Ինչէն է որ սրբան ալ ջանաք՝ չէք կրնար երբեմն զանոնք դոհ անել: Պէտք է ի հարկէ որ այս բանիս պատճառը վերջապէս հասկընամք. . . Մտտուկը պարզ կերպով կբացուի, տղայք, (Քուիլովի առակին մէջ ասուածին պէս.) դուք զուր տեղը կարծեցիք որ ասոր տակը խորունկ պատճառ մը կայ: Այս պատճառը ամենապարզ բան է. ձեր աղէկ սովորելուն արդեւք անողը այն է որ երբեմն, — ոմանք նաեւ շատ անգամ, — յայտնի եւ պայծառ կերպով չէք հասկընար այն բանն որ ձեզի կասեն կամ կսովորեցնեն:

Սիրելի տղայք, չեմ կարծեր թէ պատահած լինի ձեզի տեսնել որ կարծին մէկը առնուի՝ նեղանայ՝ երբոր իրեն կարիճ անունը տան, կամ ծերը առնուի՝ երբոր իրեն ծեր ասեն: Ուրեմն ձեզի ալ առնուելու բան չկայ՝ թէ որ հետերնիդ այն կերպով կխօսին՝ ինչ կերպով որ պէտք է տղսց հետ խօսիլ, ու երբոր կըզգուշացընեն զձեզ այս կամ այն բանէն՝ ձեր աղէկութեանն ու օգտին համար: Ծիծաղելի բան չէ, սիրելիք, երբոր տղան ուզենայ մեծ երեւնալ, կամ ինքզինքը տղայական հասակէն վեր խելացիի տեղ զնէ: Գիտեմ որ այս ասածիս դուք ալ իրաւունք կուտաք: Ապա ուրեմն հիմա լաւ կհասկընաք թէ ձեզի հետ ուրիշ կերպով պէտք խօսիլ, եւ ոչ այնպէս՝ ինչպէս որ մարդս մեծերուն հետ կխօսի: Պէտք է առաջ հասկըցընել ձեզի քանի մը բառերուն նշանակութիւնը, եւ յետոյ բացատրել անոնցմով այս կամ այն իմաստները: Ապա թէ ոչ՝ դուք ձեզի եղած խօսակցութիւնը չէք հասկընար, եւ անոր համար չէք հասկընար՝ որ այն խօսակցութեան մէջ ձեր չգիտցած ու չհասկըցած խօսքերը կամ բառերը կան: Ի՞նչ անելու է ուրեմն. ինչ կերպով օգնելու է ձեզի որ ձեր չհասկըցած խօսակցութեան միտքը հասկընաք . . . Մէկ ճար մը միայն կմնայ ասոր. խօսողէն խնդրել որ ձեր չհասկըցած բառերը բացատրէ ձեզի, եւ ընդհանրապէս ձեր հետ արած խօսակցութեան միտքը հասկըցընէ: Իսկ թէ որ այս բանը չէք աներ, տղայք, դուք ձեզի մեղադրեցէք. վասն զի այն խօսակցութիւնը խելքով միտք առնելու տեղը՝ ուզէք

չուզէք լոկ յիշողութեամբ պէտք կլինի որ սերտէք, որ այս զուարճութիւն մը չէ, եւ քիչ օգուտ կըբերէ ձեզի:

Կրնաք ինծի հարցընել թէ ինչո՞ւ համար քիչ օգուտ կլինի որ եւ իցէ բան լոկ յիշողութեամբ սովորելէն: Ասոր պատասխանը դիւրին է: Ուսման ատեն ինչ որ լաւ հասկըցեր էք՝ ձեր սեպհական ստացուածքը կդառնայ, ձեր մտաւոր հարստութիւնը գանձը կլինի. այնպիսի հարստութիւն որ մէկը չըկրնար ձեր ձեռքէն առնուլ. իսկ դուք պէտք եղած ատենը կրնաք համարձակ վայելել զայն, կրնաք բանի բերել, կրնաք ձեր շահուն եւ ուրիշներուն օգտին գործածել, եւ այնպէս պատուաւոր աշխատանքով ապրուստ ճարել ձեզի: Անոր ներհակ, որ բանն որ առանց հասկընալու սերտեր էք միայն յիշողութեամբ՝ կրնաք դիւրաւ մոռնալ. եւ չմոռնաք նէ ալ՝ չէք կրնար բանի մը բերել. եւ ամենեւին օգուտ մը չէք քաղեր անկից՝ ոչ ձեզի եւ ոչ ուրիշներուն. անոր համար որ ամենայն գործողութիւն՝ որքան ալ պարզ լինի՝ անպատճառ խելք կպահանջէ, հասկըցողութիւն կպահանջէ որ գլուխ ելնէ. իսկ ձեր առանց հասկընալու բերան սովորածին մէջ յիշողութիւնը միայն կբանի. ատոր ամենեւին խելք հարկաւոր չէ: Թութակին ալ, կաշաղակին ալ, սարեկին ալ կարելի է յիշողութեամբ քանի մը խօսք սովորեցընել. բայց նոցա գլխուն մէջ չես կրնար անով խելք դնել: Սիրելի տղայք, յուսամ թէ ձեր մէջէն մէկն ալ չկամենար այն կերպով բան սովորիլ՝ ինչ կերպով որ կսովորեցընեն կաշաղակներուն ու թութակներուն...

ԽՕՍԹ ՀԻՆԳԵՐՈՐԳ.

Սիրելի տղայք.

Առաջին խրատիս մէջ ձեզի ասելէս ետքը թէ ինչ կերպով եւ ինչ բանի համար պէտք է ուսում առնուլ, խօսքս ասով վերջացուցի թէ Աստուած մարդուս կեանք անոր համար տուեր է որ նա «բարիք գործէ եւ Աստուծոյ պատուիրանները պահէ»: Հիմա ատենն է որ այն խօսքին միտքը բացատրեմ ձեզի. կարելի է որ ինչպէս հարկն է չէք հասկըցած բառերուն նշանակութիւնը:

Բարի գործ կարելի է անուանել միայն այն գործողութիւնը՝ որ սովոր եւ իցէ օգուտ մը կբերէ, եւ միանգամայն մէկու մը վնաս չհասցըներ: Այս բանս ամենէն աւելի լաւ կբացատրուի օրինակներով: Օրինակ առնումք մէկ մարդ մը, սովորէ թող լինի, ինչ անուն ուզէ՝ թող ունենայ. եթէ այս մարդը պատուաւոր աշխատանքով կճարէ ինչ որ իրեն հարկաւոր է, ընտանիքը կկերակրէ, ծնողացը կօգնէ, արդարութեամբ կվարուի, ամենեւին ուրիշները չխաբեր, ուրիշի սիրտը չցաւցըներ, միշտ պատրաստ է օգնելու տկարին, աղքատին կամ հիւանդին. մէկ խօսքով՝ ինչպէս որ պէտք է կկատարէ իւր պարտքերը. ինչ կարծէք՝ տղայք, նորա արածը բարի դժբէ թէ ոչ. . . Տարակոյս չկայ որ բարի գործ է. այնպիսի մարդուն դէմ ոչ ոք չգանգըտիր, այնպիսի մարդը ոչ ոք չկրնար խղճմտանքովը վար զարնել՝

գատապարտել: Բայց երբոր նոյն մարդը աշխատած
 Ժամանակին իւր անձին օգուտը կամ շահը միայն
 նայի, եւ այն շահուն համար խղճմտանք չանէ ուրի-
 շին վնաս հասցընելու կամաւ եւ գիտութեամբ՝ խօս-
 քով կտամ գործով, այնպիսւոյն արածը կլինի ան-
 խղճութիւն ու չարութիւն, եւ նորա աշխատանքը՝
 որ իրեն միայն օգտակար է՝ կարելի չէ պատուաւոր
 աշխատանք անուանել, կամ գործը բարի գործ է ասել:
 Այս բերած օրինակս չգիտեմ հասկըցմք թէ ոչ,
 եւ պիտի կարենաք արդեօք ասած կանոնս բռնելով՝
 առանց սխալի որոշել թէ ձեր գործը երբ բարի ու
 պատուաւոր գործ է, եւ երբ կխաբուիք ձեր ճանաչ-
 մանը մէջ: Այս կերպով խաբուողը միայն դուք չէք՝
 տղայք, շատ մարդիկ կխաբուին. վասն զի այնպիսի գի-
 պուածներ խիստ շատ կպատահին մարդուս կենացը
 մէջ: Անոր համար լաւ կլինէր այնպիսի կանոն մը ունե-
 նալ որ յայտնապէս ցուցընէ մեզի թէ ինչ անելու է
 որ բարի գործի տեղ յանկարծ այնպիսի գործ մը չա-
 նեմք որ ոչ երբէք կարելի է բարի ու պատուաւոր
 գործ անուանել: Եւ ահա կայ այդ կանոնը, սիրելի
 տղայք. եւ է այս. «Մի աներ երբէք ուրիշին այն
 բանը՝ ինչ որ չէիր ուզեր որ ուրիշներն անեն քեզի,
 թէ որ նորա տեղը լինէիր»: Ի՞նչպէս կերեւնայ ձե-
 զի այս կանոնը: Փորձեցէք, առէք այս կանոնը ձեր
 վրայ եւ ուրիշներուն վրայ՝ զձեզ նոցա տեղը գնե-
 լով. այն ատեն կարծեմ թէ ինչպէս որ պէտք է
 կճանչնաք այս ամենապատուական ու ամենաճշմարիտ
 կանոնին յարգը ու կհասկընաք:

Ասով կրնայի վերջացընել բարի գործին նշանակու-
 թեան բացատրութիւնը. բայց կուզեմ քիչ մ' ալ
 աւելի զգուշացընել զձեզ:

Չվարմանաք, սիրելի տղայք, եթէ ձեր կենացը
 մէջ տեսնէք որ այս գեղեցիկ՝ եւ կարելի է ասել
 սրբազան կանոնը, — որովհետեւ ինքն իսկ Քրիստոս
 Տէրն մեր ապստրած է զայն մեզի, — շատ անգամ
 շատ մարդիկ չեն պահեր, մանաւանդ երբոր այն-
 պէս պատահի որ մեր անձնական շահը եւ օգուտը
 ուրիշներու շահին ու օգտին հակառակ կելնէ: Այն-
 պիսի պատուական կանոնին այսպիսի ցաւալի կեր-
 պով անկատար մնալու պատճառ է ամէն բանէ աւե-
 լի մարդկանց անուշագրութիւնն ու մոռացկոտու-
 թիւնը, որով այնպիսի դիպուածներու մէջ ամենեւին
 չեն կամենար իրենք զիրենք ուրիշի տեղը դնել:
 Պէտք է ներողամիտ լինիք՝ տղայք, նոցա այսպիսի
 ցաւալի մոլորութեանը: Բայց, Աստուծոյ սիրոյն հա-
 մար, ձեր պատուական անուանը՝ ձեր մաքուր եւ
 անարատ տղայական խղճմտանքին սիրոյն համար,
 մի գուցէ մոլորիք դուք մարդկային անիրաւութեան
 չար օրինակովը: Աղէկ գիտցէք, տղայք, որ պա-
 տուաւոր անունն ու մաքուր խղճմտանքը մարդուս
 համար անգին մեծութիւն է աշխարհիս երեսը: Ա-
 զաչեցէք զԱստուած որ նա իմաստութիւն տայ ձեզի
 եւ ազատէ զձեզ զանազան անիրաւութեանց ու սը-
 տութեան գայթակղութենէն. բոլոր ձեր ոյժը մէկ-
 տեղ բերէք, բոլոր ձեր քրիստոնէական քաջութիւ-
 նը ձեռք առէք, բոլոր ձեր եղբայրսիրութիւնը ի

գործ դրէք) եւ տարակոյտ չունիմ որ կյաղթէք փորձութեան, ու ոչ երբէք կմոռնաք թէ « Ուրիշը դատելու ժամանակ անպատճառ հարկաւոր է մարդու նախ եւ առաջ ինքզինքը նորա տեղը դնել, եւ այնուհետեւ տալ իրեն վճիռը »: Միայն այս կերպով է որ ձեր դատաստանը կրնայ լինել արդար ու անկողմնասէր, եւ ուրիշ մարդկանց ալ ծուռ չերեւնար:

Աստուծային պատիւիս կատարելի սովորաբար այն բարոյական կանոնները, որոնցմով պարտական է մարդս իւր կեանքը կանոնաւորել եւ գործերը կարգի դնել: Այս կանոնները կամ պատուիրանները քրիստոնէական վարդապետութեան մէջ գրուած են: Բայց աւելի ընդարձակ նշանակութեամբ աստուծային պատուիրանք անուանել կարելի է նաեւ այն յաւիտենական անփոփոխ օրէնքները, որոնցմով ըստ կամացն Աստուծոյ կկառավարուի բոլոր աշխարհս, երկինքն ու երկիրս որ նորա արարածներն են. այն օրէնքներուն կհնազանդի արեւը, լուսինն ու աստղերը. կհնազանդի նաեւ երկիրս՝ մէջի ամէն բաներովը, այսինքն ծովերը, գետերը, լեռներն ու գառտերը, բոյսերն ու կենդանիները, օդը եւ անոր մէջի ամպերը, մառախուղները, որոտումն ու կայծակները . . . Այն օրէնքները յաւիտենական ու անփոփոխ են ասի. անոր համար յաւիտենական ու անփոփոխ են որ Աստուծոյ ձեռքովը գրուած են. իսկ Աստուած ամենակատար էակ լինելով՝ չկրնար սխալիլ, ուստի եւ կարօտ չէ փոխելու այն բանն որ իւրիմաստութեամբը մէկ անգամ դրեր է: Սխալիլը միայն

մարդուս տրուած է. անոր համար ալ է որ այսպիսի անբաւ զանազանութիւն կայ Աստուծոյ գործոց եւ օրինաց, ու մարդկային գործոց եւ օրինաց մէջ:

Թէպէտ այն օրէնքները, որոնցմով կկառավարուի բոլոր աշխարհս, բովանդակ բնութիւնը, մէկ տեղ մը չեն գրուած սովորական տառերով կամ խօսքերով, — ինչպէս որ մարդիկ անոնցմով կյայտնեն իրենց միտքն ու կամքը, — բայց առանց գրուելու ալ կկատարուին. եւ կարելի չէ չկատարել զանոնք, որովհետեւ աստուածային օրէնքներ են: Սակայն առաջ ասի թէ Աստուծոյ ձեռքովը գրուած են. այո, սիրելի տղայք, յիրաւի Աստուծոյ ձեռքովը գրուած են, բայց այնպիսի տառերով որ ամէն մարդ չկրնար կարգաւ: Եթէ կտեսնէք որ շատ բաներ ձեր չորս դին, բնութեան մէջ, կկատարուին զարմանալի կանոնաւորութեամբ, այսինքն միշտ եւ անդադար մի եւ նոյն կերպով, զոր օրինակ, արեւը կծագի ու մայրը կմանէ. ցորեկը լոյս կլինի, գիշերը մութ. ջուրը միշտ դէպ ի վար կվազէ. թռչունը իրեն համար բոյն կշինէ. մըջիւնն ու մեղուն անդադար կաշխատին. ամառը տաք կլինի, ձմեռը ցուրտ. ամառը երբեմն ամպ կգոռայ ու անձրեւ կուգայ, իսկ ձմեռը այս բանը չլինիր կամ քիչ անգամ կպատահի. եթէ կտեսնէք որ մարդիկ մէկտեղ կբնակին ամբողջ ժողովուրդներով, կօգնեն իրարու բարեկամաբար նեղութեան ատեն, եւ ոչ թէ գայլերու նման՝ զատ զատ, անտառներու կամ ճահիճներու մէջ, (1) — քիչ

(1) Մեծամեծ ճահիճներ կգտնուին որ քանի մը վերսք երկայնութիւն ու լայնութիւն ունին. անոնց մէջ այնպիսի ցամաք տեղեր կան որ բուփերով ու բարձր խոտերով ծածկուած են. անա երբեմն այնպիսի տեղեր ալ կրնակին գայլերը:

մը որ մտմտաք՝ ինչ բան կրնաք մակաբերել ասկից...
 Բայց եթէ այս՝ թէ պէտք է բոլոր բնութեան հա-
 մար այնպիսի կարգ մը գրուած լինի, այնպիսի օ-
 րէնք մը սահմանուած լինի ի վերուստ, որ ոչ ոք
 կարող չէ ոչ լուծել եւ ոչ չկատարել, թէպէտ եւ
 այն օրէնքը գրքերու մէջ գրուած չէ: Եւ ահա այս
 կերպով հասկըցան մարդիկ թէ կայ անտարակոյս
 գերագոյն ամենիմաստ Օրէնսդիր մը: Ճանչցան զին-
 քըն ու սիրեցին ի բոլոր սրտէ եւ ի բովանդակ մը-
 տաց: Հոյակապ տաճարներ կանգնեցին իրեն, եւ ա-
 նոնց մէջ կալաշտեն զինքը՝ զԱստուած ամենակալ եւ
 Արարիչ տիեզերաց (1): Բայց այս աստուածային օ-
 րէնքները՝ որոնցմով բոլոր բնութիւնը կկառավա-
 րուի՝ իսկոյն ու մէկ անգամէն չյայտնուեցան, հա-
 պա կամաց կամաց, եւ մինչեւ ցայժմ ալ կը-
 յայտնուին ուսումնական մարդկանց ձեռքով: Բնու-
 թեան օրէնքները քանի որ յայտնուեցան, մարդ-
 կանց գիտունները մէջ մէկմէկու անցան, որպէս զի
 ամէնքն ալ անոնց հետեւին, իմաստութեամբ բանեցը-
 նելով իրենց պիտոյիցը համար այն ամենայն ձիրքերն
 որ հարուստ եւ առատաձեռն բնութիւնը կուտայ մե-
 զի, եւ միանգամայն կարենանդդ ուշանալ այն բանե-
 րէն որ կրնան իրենց վնաս հասցընել:

(1) ՅԱստուած հաւատալէն առաջ կհամոզուի մարդս թէ կայ Աս-
 տուած: Այս համոզմունքը մարդուս տուողը Աստուծոյ արարածներն են:
 Երբոր լաւ ուշադրութեամբ զիտեմք Աստուծոյ արարածները (բոլոր
 բնութիւնը), կհասկընամք որ Աստուած ամենիմաստ է եւ ամենակա-
 րող, ամենարարի, նոյնպէս կհասկընամք նաեւ նորա ամեն անե-
 րեւոյր յատկութիւնները: Այս կերպով կընդունի իք զինքը իբրեւ գե-
 րագոյն կառավարիչ ամենայնի: Այս գիտութեան հտեւէն կուգայ հա-
 ւատքը, եւ զհետ հաւատոց երկրպագութիւն: (Մեծն Բարս. Թուոր ՄԼԲ):

Բայց, սիրելի տղայք, այս իմ ասածներս դուք
 պէտք չէ որ շտկէ շիտակ ընդունիք՝ առանց ապա-
 ցոյցներու կամ բացատրութեան. վասն զի միայն այն
 տեղեկութիւնը ստոյգ ու հաստատուն է՝ որ մարդ-
 կային կենաց փորձովը հաստատած եւ ինչպէս որ
 պէտք է ստուգած եմք: Ստուգեցէք, տղայք, ու
 ինձի հարցուցէք. շատ հաճոյական բան արած կլի-
 նիք ինձի, վասն զի ես ալ այդ կուզեմ՝ ձեր օգտին
 համար: Ո՛րչափ որ ձեռքէս կուգայ եւ սրբան կարե-
 լի է կբացատրեմ ձեզի ձեր չհասկըցած բաները,
 կօգնեմ ձեզի, ձեր հետ մէկտեղ կսովրիմ. բայց ոչ
 երբէք կհամարձակիմ, ոչ երբէք սիրտ կանեմ սով-
 րեցընելու ձեզի այն բանն որ ես ինքս լաւ չեմ հաս-
 կընար, եւ օգտակարութեանը վրայ բոլորովին վստահ
 չեմ:

Խօսքս չվերջացուցած ցուցընեմ ձեզի այն մեծամեծ
 օգուտներէն մէկ քանին որ ուսումը բերեր է մարդ-
 կանց: Ձեր ձեռքը եղած գրքէն սկսիմք: Այդ գիր-
 քը շինուած է թերթ թերթ թղթերով. ամէն մէկ
 թերթին վրայ գրեր կամ տառեր կան. գրերով ձե-
 ւացեր են բառերը, բառերով կձեւանայ ամբողջ խօս-
 քը, որով մէկ մտածութիւն մը կհասկըցուի կամ
 գործողութիւն մը կբացատրուի: Ո՛ր եւ իցէ մարդ
 որ կարգալ գրել սովորած է՝ կրնայ կարգալ այդ
 գիրքը, եւ ոչ միայն կարգալ, այլ եւ ասով բան
 սովորիլ ու նաեւ առանց վարժապետի սովորիլ: Ահա
 այս օգուտը կրնայ բերել գիրքը: Բայց ինչ բանէ որ
 եղած է այդ գիրքը, ինչ որ կայ մէջը, ինչ որ կըր-

նայ սովրեցընել ձեզի, ամէնն ալ հնարողը ուսումն է: Մինչեւ որ կարելի եղեր է այդ գիրքը առաջ բերել՝ սրբան մարդիկ եւ սրչափ երկար ժամանակ աշխատած են ատոր վրայ:

Ասոր պէս ալ, սիրելի տղայք, ինչ բան որ մարդիկ այսօրուան օրս իրենց պիտոյիցը համար կբանեցընեն՝ ամէնն ալ հնարողը ուսումն է: Ուսումն է գեղացիին սովրեցընողը թէ գետինը հերկելուն ու հողը լաւցընելուն աղէկ կերպը սրն է. նա է անոր սովրեցընողը թէ ինչպէս պէտք է ժողովել ու պահել հունտերը վարուցանի համար, սրն է աւելի յարմար ժամանակը ամէն տեսակ դաշտային աշխատութեանց համար: Նա սովրեցուցած է ատաղձագործին, հիւսին, գարբինին եւ ուրիշ սր եւ իցէ արհեստաւորի՝ թէ ինչպէս պիտի ընտրեն ու պատրաստեն իրենց արհեստին համար պէտք եղած նիւթերը, սրն է ինչ եւ իցէ աշխատանք լաւ կերպով գլուխ հանելուն եղանակն, որպէս զի իրենց շինած բանը լինի աղէկ, ամուր, իրեն նպատակին յարմար եւ միանգամայն գեղեցիկ՝ որպէս զի ուրիշները հաւնին ու գնեն: Ուսումն է որ մամտացեր է թէ ինչ կերպով շինելու է տները, Աստուծոյ տաճարները եւ ուրիշ շէնքերը. նորա շինածն են ահագին նաւերը՝ ծովուն երեսը քալելու համար, եւ փոքր նաւեր ու նաւակները՝ գետերուն ու լճերուն վրայ պտըտելու համար. նորա շինածն են երկաթուղիներն ու կամուրջները. նորա հնարածն են զանազան մեքենաները՝ որոնցմով կթեթեւնայ մարդկանց աշխատանքը, եւ հարկաւոր չլինիր կեն-

դանեաց աշխատութիւնը: Ուստի մեքենաներ հնարուած են որ կհերկեն, կցանեն, կհնձեն, կ'աղան, կմանեն, կգործեն, կկարեն, կսըղոցեն, կտըրորեն կամ կլետուն, մէկ խօսքով՝ այնչափ զանազան աշխատանքներ կկատարեն որ համրելն ալ դժուար է: Շոգեկառքերը՝ որ երկաթուղիներուն վրայ կբանին, շոգեհաւերը՝ որ ծովերուն երեսը կքալեն ու գետերու եւ լճերու վրայ կպտըտին, նոյնպէս մէկմէկ մեքենաներ են, եւ ինչ օգտակար մեքենաներ: Մտածեցէք՝ տղայք, սրբան դիւրին կերպով ու ինչպէս շուտով կտանին ու կբերեն անոնք հազարաւոր մարդիկ հեռու հեռու երկիրներ, հազարաւոր վերսթ հեռու քաղաքներ, եւ աղքատին ու հարուստին առիթ կուտան այնպիսի տեղեր երթալու, այնպիսի երկիրներ ու բաներ տեսնելու որ գուցէ աղքատ ու չքաւոր մարդկանց մտքէն ալ պիտի չանցնէին: Ահա այսքան բարիք՝ այսքան օգուտներ արած է մարդկանց ուսումը:

Կրնաք հարցընել ինձի թէ ինչպէս արեր է ուսումը այդ բաները: Տեսէք թէ ինչպէս. առաջ աշխարհիս չորս դին պտըտեցաւ, եւ սւր որ մարդ կրնար գտնուիլ՝ ամէն տեղ քալեց. ծովուն տակը խորունկները իջաւ. բարձր բարձր լեռներուն վրայ ելաւ. գետնին խորերը մտաւ. ջրերուն վազուածքը՝ օգին շարժմունքները դիտեց, աշխարհիս երեսը ինչ բան որ կպատահի՝ ամէնն ալ դիտեց զինեց նշանակեց: Շատ աշխատեցաւ, երկար ատեն՝ խիստ շատ տարիներ աշխատեցաւ ուսումը, եւ ոչ թէ մէկ երկու տա-

րի շատ մարդիկ իրենց բոլոր կեանքը ուսմանն ու իրեցին, շատ քրտինք թափեցին, իրենք իրենց չիննայեցին, բոլոր կեանքերնուն մէջ աշխատեցան ու մեռած ատենները ուսման զոհ եղան: Ահա այսքան անոյշ, այսքան զուարճալի բան է ուսումը, եւ ուսման համար աշխատելը, սիրելի տղայք: Եւ այս բոլոր բաները՝ իրենք զիրենք ուսման տուող մարդիկն արած են, ոչ թէ միայն իրենց անձնական շահուն, այլ եւ ուրիշ մարդկանց օգտին համար: Վերջապէս Աստուած ալ վարձատրեց նոցա պատուաւոր ու անշահասէր աշխատանքը. հրաման տուաւ որ բնութեան քանի մը գաղտնիքները դուրս հանեն՝ իմանան՝ հասկընան թէ ինչ կանոններով կկառավարէ Աստուած աշխարհս, այնպիսի կանոններ՝ որոց մէջն են շատ սովորական խնդիրներու եւ հարցմունքներու պատասխաններ, եւ որոնցմով մարդիկ խելք կսովորին ու կզգուշանան սր եւ իցէ վնասէ ու վտանգէ: Յետոյ երբոր այնքան գիտելիքներ ժողովուեցան որ ատենն եկաւ զանոնք ի գործ դնելու, ուսման ետեւէ եզող մարդիկն սկսան մտածել թէ ինչ բանի գործածեն զանոնք. եւ այնպէս կամաց կամաց մտածեցին ու հնարեցին այն ամենայն բաներն որ քիչ մը առաջ յիշեցինք, այն ամենայն բաներն որ մեք հիմա կվայելեմք Աստուծոյ շնորհքովն եւ ուսման օգնութեամբը:

Ուսումը սրբան բան որ գտեր է եւ արեր է, ամէնն ալ զանազան գրքերու մէջ գրուած են, սիրելի տղայք, որը կարճ կերպով՝ որը ընդարձակօրէն. անոր համար դուք եթէ կամենաք՝ կրնաք այս ամէն

բաները կարգալ, ու դուք ձեզնէ խիստ շատ բան սովորիլ որ դպրատան մէջ անոնց վրայ խօսք ալ չէ եղած: — Դպրատունը այս միայն կցուցընէ ձեզի, սիրելի տղայք, թէ ինչպէս պէտք է բան սովորիլ. իսկ բուն ուսումը կամ գիտութիւնը, այսինքն սրբան բան որ պէտք է գիտնայ մարդ իւր կենացը մէջ, ամէնն ալ կմնան. պէտք է ամէն մարդ ինքը հետեւի անոնց: Պարագ տեղը չեն ասած այն առակը թէ «Քանի որ ապրիս՝ նոր բան կսովորիս»: Այս առակը չմոռնաք տղայք, շատ ճշմարիտ խօսք է: Միայն մի կարգաք յիմար յիմար պատմութիւններ որ մէկ օգտակար բան մը չեն սովորեցընէր, հապա միայն կմթընցընեն ձեր բնական առողջ ու սուր մտքը:

Իայց ամէն բան մէկէն ասել լմընցընել չլինիր: Արդէն չափազանց երկընցուցի ես խօսքս՝ ձեր տղայական տկար հասկըցողութեանը նայելու որ լինիմք: Մտիկ արէք խօսքիս, սիրելի տղայք. ասածներս երկու երեք կտոր բաժնեցէք, ու ետեւէ ետեւ ուշադրութեամբ կարգացէք. այն ատեն աւելի լաւ կրնաք հասկընալ ու ըմբռնել իմ ձեզի հասկըցընել ուզած բաներս: Իսկ եթէ բան մը չհասկընաք, ձեզնէ աւելի գիտցողներուն խնդրեցէք որ բացատրեն ձեզի:

ԽՕՍԻ ՎԵՑԵՐՈՐԴ.

Սիրելի տղայք.

Ես դեռ պարտք ունիմ ձեզի. մտքերնիդ է: Երկրորդ խրատիս մէջ այս ալ ասած էի ձեզի թէ որպէս զի ճիշդ ու անսխալ կերպով որոշէք՝ թէ ո՞ր բանը հարկաւոր է ձեր անելու ճանապարհորդութեան, պէտք է առաջուց գիտնաք թէ ձեռքերնիդ ի՞նչ բան ունիք արդէն պատրաստ: Այս ասելէս ետքը, պէտք էր առաջ ձեր ունեցած բաները աչքէ անցընէի ու յետոյ ցուցընէի թէ ուրիշ ի՞նչ կ'պակասի ձեզի. ես այնպէս չարի. եւ չարի անոր համար որ հարկ կ'լինէր այնպիսի նիւթերու վրայ խօսիլ որ դուք՝ տղայք՝ դեռ չէք կրնար պարզ հասկընալ. պէտք կ'լինէր որ ես ալ մէկ անգամէն խիստ շատ բան բացատրել ուզելով յոգնեցընէի ձեր միտքը: Անոր համար հարկ եղաւ կամաց կամաց ձեր հասկըցողութիւնը բանալ որպէս զի փարենաք լաւ ճանչնալ ի՞նչ բան որ արդէն ունիք, եւ ի՞նչ որ պէտք է ձեռք բերէք: Այս օրուան խօսակցութեանս մէջ պիտի ջանամ որ պակաս թողուցածներս ո՞րքան կարելի է լեցընեմ, չասածներս ասեմ: Ես կարծեմ թէ ձեր ունեցած տեղեկութիւնները բաւական աւելցան, տղայք. ուստի այն դժուարութիւնն որ յիշեցինք՝ այժմ չէք քաշեր. մանաւանդ որ արդէն ասկից առաջ խօսած խրատներուս մէջ մէկ քանի բան բացատրեցի:

Ձեր պատրաստական ստացուածքը՝ ձեր բնական կարողութիւններն են, սիրելի տղայք. իսկ ձեր չունեցածը այն գիտութիւններն են որ զանոնք ձեռք բերելու համար պէտք է սովորիք, պէտք է բոլոր ձեր ջանքը ի գործ դնէք:

Ձեր բնական կարողութեանց մէջ գլխաւորները ձեր զգայարաններն են, այսինքն գրսի զգացմանց գործարանները կամ գործիքները. եւ ասոնք են, զգայարանի տեսութեան, որ է աչքը. զգայարանի շողորտեան, որ է ականջը. զգայարանի հոստոտեան, որ է քիթը. զգայարանի հաւստոտեան, որ է լեզուն, եւ զգայարանի շոշափնան, որ է ձեռքի մատուրներուն ծայրերը. թէպէտ եւ շոշափողական զօրութիւն բոլոր մեր մարմնոյն երեսն ալ ունի, բայց ձեռքերնուս մատուրներուն վրայ այս զգացմունքը աւելի է: Ասով կտեսնէք տղայք՝ որ մարդս հինգ հատ գրսի զգայարանք ունի. տեսնելիք, շնչելիք, հոստելիք, հաշակելիք եւ շոշափելիք:

Այս զգայարանաց ամէն մէկը զատ զատ եւ ամէնքը մէկտեղ անոր համար եղած են որ անոնցմով ընդունիմք գրսի բաներուն մեր գործարաններուն վրայ արած տպաւորութիւնները: Ուստի տեսնելե՞տք՝ այսինքն աչքով կ'հասկընամք թէ ի՞նչ է մեր տեսած առարկաներուն տեսքն ու գոյնը, եւ միանգամայն կրնամք իմանալ համեմատութեամբ անոնց մեծութիւնը, այսինքն կրնամք ասել թէ երկու կամ երեք առարկաներէն ո՞րը մեծ է՝ ո՞րը պզտիկ: Լսելիք կարելի կանէ մեզի զանազանել առարկաներուն հանած ձայները. այնպէս որ առանց այս կամ այն առարկան տեսնելու

կամ անոր դպչելու՝ կրնամք որոշել՝ օրինակի համար՝ փայտը երկաթէն կամ քարէն ⁽¹⁾ : Հոսոսեղեոք կիմանամք հոտերուն զանազանութիւնը՝ թէ որք անխորթ է ու որք անախորթ : Ճաշակեղեոք կհասկընամք թէ որ բանը թթու է, որք դառն կամ կծու, որք քաղցր կամ աղի, համեղ կամ անհամ : Այս բանիս համար գիտէք որ բաւական է որ միայն լեզուին գպցընէ մարդ առարկան. բայց ես ձեզի խորհուրդ կուտամ, տղայք, որ ձեր չգիտցած բաներուն վրայ այդ փորձը չանէք. վասն զի շատ նիւթեր կան որ վնասակար են, թունաւոր են, եւ դուք չգիտնալով կրնաք անոնցմէ թունաւորուիլ : Վերջապէս շոշափեղեոք կիմանամք թէ այս կամ այն առարկան ողորկ է թէ անհարթ, պինտ է թէ ջրի, կարծր է թէ կակուղ, պանդ է թէ տաք եւ այլն :

Չանազան առարկաները մեր գրսի զգայարանքներովը քննութեան տակ ձգելով, նախ կստուգեմք որ անոնք կան իրօք, եւ երկրորդ զանոնք իրարմէ կորոշեմք՝ անոնց աեսքէն, գոյնէն, մեծութենէն, ձայնէն, հոտէն, նմանապէս կարծրութենէն կամ կակուղութենէն, ոլորկութենէն կամ կոշտութենէն եւ այլն : Այստեղ պէտք է զգուշացընեմ զձեզ, սիրելի տղայք, որ գրսի զգայարանքները ինչպէս շատ անգամ զմեզ կխաբեն, եւ ինչպէս պէտք է բանեցընեմք զգայարանքներն որ չխաբուիմք անոնցմէ : Այս բա-

(1) Չայնէն կարելի է ճանչնալ նաեւ որ եւ իցե կենդանի, ինչպէս կովը, ձին, կատուն, շունը. խօսակցութենէն՝ մեզի ծանօթ մարդը կանչելէն կամ երգելէն՝ որ եւ իցե բռչուն, եւ այլն :

նիս համար իմ ձեզի տալու մի միայն խորհուրդս ու խրատս այս է որ ոչ երբէք վստահիք ձեր սր եւ իցե զգայարանքներէն մէկ հատին միայն, հապա սրչափ որ կարելի է՝ մէկուն ցուցուցածը մէկալով ստուգէք, եւ միանգամայն ձեր դատմունքն ալ օգնական առնուք : Այս բանը ձեզի քիչ մը ետքը օրինակով կբացատրեմ : Ուրիշ զգայարանքներէն աւելի զմեզ խաբող տեսակելիքն է, յետոյ լսելիքն եւ ուրիշները : Իսկ ամենէն աւելի ապահովը շոշափեղիքն է, որոյ վկայութեանը կրնաք վստահիլ : Բայց ամենէն աղէկը այն է որ մարդ իրեն քննած առարկան՝ եթէ կարելի է՝ մէկ քանի զգայարանքներու միանգամայն քննութեանը տակ ձգէ :

Տեսանելեաց խաբէութենէն՝ աւելի պէտք է զգուշանալ իրիկունը կամ գիշեր ատեն : ձերմակ գոյն ունեցող առարկաները՝ մութ գիշեր ժամանակ ալ կը տեսնուին, թէպէտ եւ ձեւերնին որոշ չերեւնար : Օրինակի համար, պատի վրայ կամ չուանի վրայ կախուած լուացքը կրնայ ձեր աչքին մարդու պէս երեւնալ՝ ձերմակ հագուստով ու թեւերը շարժելով. նմանապէս թուփը կամ ցածկեկ ծառը, ծառի կոճը, կրնաք մութ ատեն կենդանի մը կարծել : Մի շփոթիք՝ տղայք՝ այդպիսի երեւոյթներով. համարձակ մօտեցէք անոնց որ հասկընաք թէ ինչ է երեւցածը, եւ եթէ սիրտ չանէք ձեռքով գպչելու անոր, եւ այնպէս շոշափեղեոք հասկընալու թէ ինչ է ձեր աչքին երեւցածը, գաւազանով կամ ձեռքերնիդ գտնուած ուրիշ բանով մը գպչէք այն տարակուսական կամ հե-

տաքրքրական առարկային, եւ իսկոյն ձեր ստրակոյսը կլուծուի, կասկածք կփարատի:

Ասածներս հաստատելու համար գիպուածներ՝ պատմութիւններ շատ կան, բայց ես անոնցմէ մէկը միայն պատմեմ ձեզի, որով իմանաք թէ մարդուս աչքը ինչպէս գիւրաւ կրնայ խաբուիլ. այս պատմութիւնը ձեզի ալ աւելի խրատ կրնայ լինել, որովհետեւ վախկոտ տղու մը մէկուն խրատ եղաւ ու այնպէս արաւ որ այնուհետեւ այնպիսի երեւոյթներէ ամենեւին չէր վախնար: Այս տղան շատ անճոռնի պատմութիւններ լսած էր խորրայիններու, խօնձօրօզներու, մեզնէ աղեկներու, փերիներու, օպուռներու վրայ. ուստի այնպիսի վախ մը մտեր էր սիրտն որ ցորեկ ատեն կվախնար պարապ սենեկի մէջ մնալու: Այնպէս կերեւնար միշտ իրեն որ իբր թէ մէկը ետեւէն կվազէ: Անգամ մը երբօր աչքը պատրուտելով չորս գին կնայէր սարսափած, օգուռն մէջ բան մը տեսաւ որ կցօլայ. ինքզինքը պարապ սենեկէն ինչպէս գուրս նետելը չգիտցաւ: Ի՞նչ խեղճ վիճակի մէջ էր տղան այն միջոցին, եւ ինչ ճիճաղելի բան էր արածը, սիրելիք: Եւ սակայն այն փոքրօգի տղան շուտով բժշկուեցաւ վախկոտութենէն, ու երեւոյթներու հաւատալէն դադրեցաւ. տեսէք թէ ինչ կերպով: Գիշերները եղբօրը հետ մէկտեղ զատ սենեակ մը կը պառկէր: Սենեակը մեծ չէր. մէկ պատուհան միայն ունէր, բայց պատուհանին փեղկը ամուր չէր փակուեր: Տղուն անկողինը սենեկին մէկ անկիւնն էր, այնպէս որ պատուհանէն հեռու չէր մնար գլուխը:

Օր մը առաւօտանց կանուխ արթընցաւ, ու կէս քուն կէս արթուն միջոցին այնպէս երեւցաւ իրեն որ անկողինը քովիկը խորրայի մը կեցեր է՝ ոտքէն մինչեւ գլուխը ճերմակ հագած, աչքերն ալ գէշ գէշ պատրուտած: Տղան վախէն պաղեցաւ, կէս մեռածի պէս եղաւ. աղէկ որ այսքանը միայն մտածեց որ մէկէն երեսը խաչալինքէ: Լեզուն բռնուեցաւ: Կուզէ կանչել որ եղբայրը արթընցընէ, չկրնար, ձայնը չեղներ, ձեռքը ոտքը կգողայ: Վերջապէս ոյժ ու սիրտ մէկ արաւ, կրցաւ մէկ ձեռքը վեր վերցընել որ խաչակընքէ. ձեռքը գնաց պատին զարկաւ, վասն զի երեսը պատին նստած է եղեր անկողինին մէջ: Յետոյ . . . Իսկոյն երեւոյթը աներեւոյթ եղաւ. տղան տեսաւ որ պատին վրայ փեղկին ճեղքէն լոյս զարկած է եղեր, եւ ինքը այն ճերմակ լոյսը խորրայի կարծեր է: Այն վայրկենէն դադրեցաւ տղան խորրայիններու երեւոյթներու հաւատալէն, եւ այնուհետեւ սենեկին մէջ միակ մնալէն ալ չէր վախնար: Հիմա տեսաք, սիրելի տղայք, թէ մեր հինգ զգայարանքներէն ո՞րն էր որ այսպիսի յանկարծական փոփոխութիւն արաւ տղուն մտքին վրայ . . . Յայտնի բան է որ շօշափելիքը, որ յայտնի ցուցուց թէ տեսանելիքն է զինքը խաբողը, եւ երեւոյթ ասածդ չկայ: Այս օրինակէն խրատ առէք՝ տղայք, եւ դուք փորձով կհասկընաք որ երեւոյթ ասուած բաները իրօք չկան, ու խորրայիններու եւ անոնց նման բաներու պատմութիւնները ամէնն ալ այլանդակ շինծու բաներ են:

Դրսի զգայարանքներէն զատ մեք ներքին կարողութիւններ ալ ունիմք, սիրելի տղայք, այսինքն այնպիսի կարողութիւններ՝ որոնցմով գիտութիւն կամ տեղեկութիւն կստանամք: Այս կարողութիւնները մեք չորս հատ կգնեմք. — ուրիշները աւելի կհամրեն. — ուշադրութիւն, յիշողութիւն, երեւակայութիւն եւ միտք կամ խելք:

Յիշողութեան ու խելքի վրայ արդէն խօսեցայ ձեզի. ուստի կմնայ որ միւս երկու ներքին կարողութեանց վրայ խօսիմ:

Ուշադրութիւնը այն կարողութիւնն է՝ որով մեր խելքը այն բանին կգառնայ որ մասնաւոր կերպով մը մեր զգայարանքներէն մէկուն վրայ ազդեցութիւն արած է, եւ կգառնայ անոր համար որ հասկընամք թէ ինչ է ազդեցութիւն անողը կամ ինչ տեսակ բան է: Դնեմք թէ, օրինակի համար, ձայն մը լսեցիր. ուզես չուզես կգառնաս դէպ ի այն կողմը՝ ուկից որ եկաւ ձայնը. կամ թէ խօսակցութիւն մը կլսես, կուզես իմանալ թէ ինչ բանի վրայ է խօսածնին, ականջդ կսրբես որ այն խօսակցութենէն մէկ խօսք մը չլսած չմնաս: Ահա այս քու ներքին գործողութիւնդ կասուի ուշադրութիւն կամ մտադրութիւն: Առանց ազէկ ուշադրութեան, առանց ցանկալու որ լաւ հասկընաք այն բանն որ կուզէք սովորիլ կամ գիտնալ, բան մը չէք սովորիր, սիրելի տղայք. ամէն բան, ինչպէս որ կասեն, ձեր մէկ ականջէն կմտնէ՝ մէկալէն կենէ. մտքերնուդ մէջ ամենեւին բան չմնար:

Երեւակայութիւնը նոյնպէս մարդուս ներքին կարողութիւններէն մէկն է, որով կընամք մեր մտքին մէջ ձեւացընել այնպիսի բաներ, առարկաներ, որ իրօք կամ աչքերնուս առջեւը չկան: Օրինակի համար, վարժապետը կամ ուրիշ մէկը բան մը կպատմէ ձեզի, կամ որ եւ իցէ առարկայ կստորագրէ որ դուք տեսած չունիք. եւ սակայն այնպէս տեղով ու բացայայտ կերպով կպատմէ որ բոլոր ասածները պատկերի պէս կնկարուին ձեր մտքին մէջ, իբր թէ աչքով տեսնէիք: Այս բանն անողը ձեր երեւակայութիւնն է: Կամ թէ այսպէս ասեմք. զնեմք թէ դուք բան մը տեսաք, դիպուածի մը պատահեցաք, ու կուզէք ուրիշներուն պատմել. այս բանիս համար պէտք է որ պայծառ կերպով ձեր մտքին առջեւը բերէք տեսածնիդ ու յետոյ պատմէք. ապա թէ ոչ՝ ձեր պատմութիւնը կապ չունենար ու չհասկըցուիր: Այս բանիս մէջ ալ ձեզի օգնողը երեւակայութիւնն է: Ասով կհասկընաք՝ տղայք, թէ երեւակայութիւնը որքան կօգնէ մեզի բան սովորելու:

Հիմա որպէս զի չմտնաք ձեր բնական կարողութեանց վրայ ձեզի ասածներս, կլնդ գրեմ որ լաւ ու զնէք այս բանիս. շօշախելիք ու անշախելիք որպէս զի առարկայի մը համար ձեզի պէտք եղած զգացմունքը տան՝ կպահանջեն որ առարկային անմիջապէս դըպչին. իսկ հոստելիք, շախիք ու տեսնելիք այդ բանը չեն պահանջեր: Մէկ բանի հոսեւ կընաք մակարբերել անոր ինչ լինելը, թէ եւ երբեմն բաւական հեռու լինի ձեզնէ: Լսելիք աւելի ալ զօրութիւն ունի. կընայ մինչեւ քանի մը վերսթ տեղ զօրել: Իսկ տեսնելիք,

որ մեր գրսի զգայարանաց մէջ ամենէն աւելի ազնիւն է, շատ ընդարձակ զօրութիւն ունի: Տեսանելիքը զմեզ գրեթէ բոլոր աշխարհիս կամ տիեզերաց կղբայցնէ, մինչեւ երկնքի ամենահեռաւոր մարմիններուն, արեւուն, լուսնին ու աստղերուն կմօտեցընէ զմեզ, որ երկրէս անբաւ հեռաւորութիւն ունին: Բայց սիրելի տղայք, գրսի տեսանելիքէն զատ՝ մարգս ունի նաեւ ներքին տեսանելիք, որ է խելք, եւ խելքին ոյժը՝ զօրութիւնը աւելի ալ մեծ է: Մարգուս խելքը կրնայ տեսնել նաեւ այն բաներն որ պարզ աչքով չեն տեսնուիր, եւ մեր միւս զգայարանքներուն տակը չեն ընկնիր: Այսպէս, օրինակի համար, կրնայ տեսնել կամ թափանցել նիւթերուն ներքին իսկութիւնը, մակաբերել անոնց ամենածածուկ յատկութիւնները, եւ բացատրել այն բաներն որ մեք ոչ երբէք կգիտնայինք՝ թէ որ Աստուած մեզի խելք տուած չլինէր, ոչ երբէք կտեսնէինք՝ թէ որ միայն գրսի տեսանելիք ունենայինք:

Ասոնք ձեզի ասելէս ետքը կմնայ որ տեղնիտեղը ձեր առջեւը գնեմ, սիրելի տղայք, նաեւ այն բանն որ դուք գեռ չունիք, ու ձեր կենացը մէջ պէտք կլինի ձեզի: Արդէն ասի ձեզի տղայք՝ թէ այս բանն է գիտութիւնը: Բայց արդեօք որ գիտութիւնները աւելի հարկաւոր են: Ասոր համար նայելու է թէ դուք ինչ գործի կամ ինչ պաշտօնի աւելի կպարտատուիր: Ամենայն գործողութիւն իրեն յատուկ գիտութիւնը կպահանջէ. բայց ամէն բանէ առաջ՝ ձեր մէջէն ամէն մէկը պարտական է ջանալու որ

ժամանակով լինի խելացի, պատուաւոր ու բարեպաշտ մարդ, ճշմարիտ քրիստոնեայ, եւ անկից ետքը կըրնայ ընտրել առնուլ իրեն որ գործը եւ որ գիտութիւնն որ աւելի օգտակար ու ախորժելի կերեւնայ իրեն՝ իւր կարողութեանցը նայելով: Ուստի ամէն մարդու սովորելիք առաջին գիտութիւնը կամ ուսումը, որ ամէն բանէ առաջ պէտք է սովորի՝ թէ եւ կարգալ գրել չգիտնայ, այս է, թէ ինչ պարտքեր ունի առ Աստուած, առ մարդիկ եւ առ իւր անձը: Քրիստոնէական վարդապետութիւնը, կրօնը կամ հաւատքը կը սովորեցընեն մեզի այն ամենայն պարտքերը: Այնուհետեւ պէտք է սովորիլ կարգալ ու գրել, պէտք է սովորիլ մայրական լեզուին կանոնները, ֆրանսիսերէն, յետոյ միւս գիտութիւնները՝ որ ամէն մարդու օգտակար են. քուսակութիւն, որ է հաշիւ անելու գիտութիւնը. յետոյ աշխարհագրութիւն, որով կգիտնամք թէ ուր տեղ ինչ երկիրներ, ծովեր, գետեր, լեռներ եւ ուրիշ բաներ կգտնուին. ուր տեղ ինչ մարդիկ կընակին եւ ինչ արհեստներ կբանեցընեն: Յետոյ պատմութիւն, այսինքն թէ ամէն մարդու հայրենեացը մէջ ինչ բաներ պատահած են, իրեն նախնեաց ու նախահարց ժամանակները ինչեր կային ու ինչեր եղեր են, ինչ թագաւորներ տիրեր են մեր երկրին, ինչ անուանի մարդիկ ելեր են, ինչ սովորութիւններ ունէին եւ այլն⁽¹⁾: Վերջապէս պէտք է լաւ

(1) Շատ հարկաւոր է ամենայն մարդու գիտնայ նաեւ իրեն զրուսուած երկրին կամ տէրութեան քաղաքական օրենքներուն զլսաւորները, որոնցմով կհասկընայ քե ինքը ինչ իրաւունքներ եւ ինչ պարտքեր ունի, եւ ըստ այնմ կարգի կգնէ ի ը գործողութիւնները, պէտք եղած ժամանակն ալ այն օրենքներուն պաշտպանութեանը կգիտէ:

սովրի մարդ այն արհեստը կամ գործը՝ որուն որ ձեռք պիտի զարնէ եւ անով պիտի ճարէ իրեն ապրուստն ու ամէն պիտոյքը: Այս ամէն բաները ուսմամբ կրնաք ձեռք բերել, սիրելի տղայք: Միայն մէկ բան մը կայ որ ուսումը չկրնար տալ ձեզի, այսինքն կենցաղախորտեան գիտութիւնը, այսինքն գիտնալը թէ աշխարհիս երեսը ինչպէս պէտք է ապրիլ, ինչպէս սիրով ու խաղաղութեամբ պէտք է ուրիշներուն հետ վարուիլ՝ որ մարդս իրեն թշնամիներ չըվաստրկի՝ շատ անգամ առանց գիտնալու, առանց կարծիք անելու: Բայց երբոր մարդս գլուխ ունի, գլխուն մէջ ալ խել ունի, շուտ ձեռք կձրգէ այս բանիս համար հարկաւոր եղած փորձառութիւնն ու հմտութիւնը:

Մնաք բարով, սիրելի տղայք: Կցանկամ բոլոր սրտանց, որ իմ խօսակցութիւններս սրչափ որ կարելի է շատ օգուտ բերեն ձեզի, զօրացընեն ձեր մտքին կարողութիւնները, աւելցընեն ձեր խելքը, եւ օգտակար ու բարի բարի կանոններուն հետ ի միասին հաստատեն ձեր սրտին մէջ ուսման սէրը, այնպէս որ ոչ երբէք դադրիք դուք ձեզնէ բան սովորելէն: Ինծի համար ալ ասկից լաւ՝ ասկից թանկագին վարձատրութիւն չլինիր:

ԽՕՍԲ ԵՌԹՆԵՐՈՒՄ.

Սիրելի տղայք.

Մտքերնիդ է, ապսպրեցի ձեզի որ իմ ասած խօսքերուս չկապուիք, հապա ինչ որ կլսէք՝ անպատճառ ստուգէք փորձով, որքան կարելի է յարմարցընելով զայն ձեր կենաց զանազան պարագաներուն: Ես այս բանն որ ձեզնէ խնդրեցի՝ անոր համար չէր որ իբր թէ վստահ չեմ ասած խօսքերուս ճշմարտութեանը վրայ. ոչ. յուսամ թէ ես այդպիսի պատճառ մը չեմ տուած. հապա կուղեմ որ դուք այդ փորձը անէք՝ միայն գովելի հետաքրքրութենէ շարժելով, ու միայն ձեր շահուն համար. ինչպէս որ արդէն այս բանիս վրայ խօսք եղաւ մեր հինգերորդ խրատին մէջ: Այս ալ խնդրեցի ձեզնէ որ եթէ յանկարծ ձեր չգիտցած մէկ բառին պատահիք, կամ թէ ընդհանրապէս ինչ եւ իցէ բան որ չհասկընաք, ձեզնէ աւելի գիտուն ու փորձառու մարդկանց հարցընէք. հիմա նոյն խնդիրքս նորէն կըկրկնեմ:

Նախընթաց խօսակցութեանցս մէջ ձեզի ասած բաներս մտքէս անցընելով, հարկաւոր կհամարիմ քիչ մը աւելի բացատրել ինչ որ ասի ձեզի առաջին խրատիս մէջ՝ ճնողական սիրոյն վրայ: Այս նիւթիս վրայ անոր համար կանկ կառնում որ դուք ասած-

նէրս ստուգելու համար գիւրաւ կրնաք սխալիլ ու կարծել որ իբր թէ ես ծնողական սէրը ճիշդ չեմ բացատրած ձեզի, այնպէս չեմ հասկըցուցած՝ ինչպէս որ իրօք կտեսնուի: Ձեմ ուզեր, սիրելի, աղայք, որ այսպիսի ծուռ կարծիք մը տեղիք ունենայ ձեր մտքին մէջ:

Ծնողական սիրոյն համար ասածներս հաստատելով՝ անոր գերազանց ազնուութիւնը ձեզի հասկըցնելու մտքով, պէտք է համեմատեմք զայն միւս պարտականութեանց հետ որ ունիմք ուրիշ մարդոց:

Սերը ընդհանրապէս այնպիսի զգացմունք մի է, որ անով որ եւ իցէ անձի կկապուիմք. այս սէրը ըստ ինքեան ահամայ զգացմունք է, այնպէս որ մեր ձեռքը չէ ունենալը կամ չունենալը: Դուք ալ գիտեք՝ աղայք, որ այս այսպէս է. ուստի կարելի չէ պահանջել որ ուրիշներն ալ անպատճառ սիրեն զմեզ, կարելի չէ հրամայել մէկուն ու ստիպել որ սիրէ զքեզ . . . անոր համար ճշմարիտ է այն առակն որ կտեսն թէ «Բռնի սիրելի՛, ոչ ոք կըլինի»: Սէրը, նմանապէս եւ մեծարանքը, այնպիսի բան է որ մարդըս անոր արժանաւորութիւն պիտի ունենայ ու վաստըկի: Բայց արդեօք ինչ բանով կարելի է սէր ու մեծարանք վաստըկիլ: Այս խնդիրը լուծելու աշխատիլը կարժէ, սիրելիք, վասն զի ասոր շիտակ լուծուելէն շատ կախեալ է ձեր կեանքին երջանկութիւնը: «Մարդս չկրնար ապրիլ՝ առանց զանազան կապակցութիւններ ունենալու. որովհետեւ ինքն ըստ ինքեան տկար է, կարօտ է ուրիշներուն ձեռնտու-

ութեանը, օգնութեանը եւ բարեկամութեանը:» Ամէն մարդու առաջին բնական կապակցութիւնը՝ սէրըն է, որ պիտի ունենայ ուրիշ մարդկանց վրայ, եւ նախ իւր ծնողացը վրայ:

Հիմա այս ասեմ ձեզի որ սէրն ու մեծարանքը սովորաբար իրարու հետ կապուած են, իրարմէ կախեալ են: Ձեր մէկ մարդու մը վրայ ունեցած սէրը այն ատենը հաստատուն ու արմատական է՝ երբոր միանգամայն կմեծարէք այն մարդը, այսինքն մեծ համարում ունիք վրան: Իսկ այս համարումը՝ մեծարանքը ինչով կվաստըկուի. — մեր անձնական աղէկութիւններովը, այսինքն բարեսրտութեամբ, համեստութեամբ, ճշմարտախօսութեամբ, աշխատասիրութեամբ, բարեգործութիւնը սիրելով, քաղաքավարութեամբ, ուրիշներուն մեծարանք անելով, վերջապէս՝ խելքով, գիտութեամբ, կրթութեամբ, ու անձնական արժանաւորութեանց համեմատ վարք ունենալով: Մէկ մարդ մը աշխարհիս երեսը՝ հասարակութեան մէջ՝ ինչ վիճակ ալ ունենայ, ինչ պաշտօն ալ կատարէ, որքան ալ մեծ հարստութեան տէր լինի, որքան ալ բարձր իշխանութիւն ունենայ, չկրնար այնպէս անել որ ատոնցմով ուրիշները զինքը մեծարեն ըստ սրտանց եւ բոլոր հոգւով՝ առանց ամենեւին կեղծաւորութեան, թէ որ չունենայ այն աղէկութիւններն որ առաջ յիշեցինք: Բայց որովհետեւ խիստ քիչ կը պատահի որ մէկ մարդու վրայ ի միասին գտնուին սրտի եւ հոգւոյ ամէն կատարելութիւնները, անոր համար մեծ անիրաւութիւն կլինի գատաւարտել ու

վար զարնել մէկը՝ եթէ քանի մը կատարելութիւններ չունենայ, կամ թէ քանի մը մանր տկարութիւններ ու պակասութիւններ ունենայ՝ որ գրեթէ ամէն մարդու ալ բնական են։ Արդարութիւնն ու եղբայրսիրութիւնը կտաիպեն զմեզ որ ուրիշներուն պակասութեանցը ներողամիտ լինիմք։ Շատ բաւական է, սիրելիք, որ մարդս ինքը ճանչնայ իւր պակասութիւնները եւ անդադար ջանայ զանոնք շտկելու. անկից ի զատ այնքան արգարասէր ու համեստ լինի որ ոչ միայն խօսքով, այլ եւ գործով ու բոլոր վարմունքովը ցուցնէ թէ ինքը յիւրաւի շիտակ, բարի ու համեստ մարդ է, եւ ոչ կեղծաւոր կամ խաբեբայ. այն ատեն ամենայն իրաւունք ունի որ ուրիշները մեծ համարում ունենան վրան ու մեծարեն զինքը։ Այնպիսի մարդը անկարելի է չսիրել։ Նա աւելի ալ սիրոյ արժանի կ'լինի՝ եթէ միշտ պատրաստ ցուցնէ ինքզինքը ուրիշներուն ծառայութիւն ազէկութիւն անելու, եթէ վեհանձնութեամբ ներէ իրեն գէմ եղած նախատինքներուն, եւ ուրիշներուն սխալմանն ու տկարութեանցը՝ որ չեն կրցած իւր միտքը հասկընալ ու յարգը ճանչնալ։ Այսպիսի պատուական մարդուն վրայ սէր ու մեծարանք սնենալը ամէն ատեն մեր ներքին զգացման անկեղծ ու ազատ բացատրութիւնը կ'լինի։ Ահա ասոնք են այն յատկութիւններն որ բնդհանրապէս կ'ունենայ մեր սէրն առօտարս։ Իսկ ծնողաց սէրը, մանաւանդ քանի որ իրենց զաւկըները փոքր ու անչափահաս են, բոլորովին ուրիշ բան է։ Այն սէրը ամենեւին պահանջմունքներ ա-

նող չէ, ամենեւին իւր շահը փնտռող չէ։ Ծնողք անոր համար կ'սիրեն զաւկըներն որ նոքա իրենց զաւկըներն են, եւ իրենցմէ աւելի կ'սիրեն զանոնք. այն ատեն միայն բարեբաղդ ու երջանիկ կ'համարին իրենք զիրենք՝ երբոր նոքա բաղգաւոր են։

Առաջին խօսակցութեանս մէջ նկարագրեցի ձեզի կարճ կերպով, սիրելի տղայք, ծնողական սիրոյն սրբազան զգացմունքը, իւր բնական յստակութեանը մէջ, այսինքն այն կերպով՝ ինչպէս որ ինքն իսկ Արարիչն դրած է զայն ձեր ծնողաց սրտին մէջ։ Բայց շատ անգամ կ'պատահի որ մեր ներքին ըզգացմունքը եւ անոր գրտէն երեւցածը կարծես թէ իրարու հետ չեն միաբանիր, կարծես թէ մէկմէկու գէմ կ'ենեն. ուստի գիւրաւ կրնայ պատահիլ որ ձեզնէ մէկուն կամ մէկալին այնպէս երեւնայ որ իբր թէ ես ճիշդ չեմ նկարագրած ձեզի ծնողական սէրը։ Բայց այս ալ պիտի գիտնաք որ կարելի չէ ամէն անգամ մարդուս գրտի կերպերէն չափել հասկընալ նորա ներքին զգացմունքը։ Միայն դրտի կերպարանքէն ու վարմունքէն չափելով՝ գիւրաւ կրնաք սխալիլ. ուստի ծնողական սէրը անով միայն մի գատէք՝ որ ձեր հայրը կամ մայրը միշտ չեն ցուցնէր ձեզի այն գգուանքը՝ փայփայանքը՝ որ իրենց սիրոյն զգացմանը նայելով կուզեն ցուցնել։ Ձեր սխալմունքը այն կ'լինի որ չէք գիտնար գուշակել ու հասկընալ թէ ինչ է բուն պատճառն որ երբեմն ձեր ծնողքը գըրսուանց այնպիսի պաղութեամբ ու խստութեամբ կը վարուին։ Սաստիկ կցանկան նոքա ձեր ազէկութեա-

նը. բոլոր իրենց խելքը միտքը այս է որ սովորեցընեն ձեզի ամենայն բարի բան, եւ ինչ որ ձեր կենացը մէջ անպատճառ հարկաւոր պիտի լինի ձեզի. անոր համար է որ շատ անգամ կտտիպուին խիստ երեւնալու ձեզի, որպէս զի չափազանց թուլութեամբ ու երես տալով՝ ձեր բնութիւնը չաւրեն. այնպիսի գէշ յատկութիւններ չտան ձեզի, որ կրնան ձեր կենացը մէջ վնաս հասցընել ձեզի, անով ձեր ծնողացն ալ անտանելի կսկիծներ ցաւեր պատճառել: Ժամանակ կուգայ, սիրելի տղայք, որ կմեծնաք՝ մարդ կլինիք, այն ատեն այս բաները լաւ կհասկընաք, եւ մեծապէս շնորհակալ կլինիք ձեր ծնողացն որ զձեզ լաւ կրթեցին ու պատուաւոր կեանք անցընելու պատրաստեցին: Այն ատենը կհասկընաք որ ձեր ծնողաց խստութիւն ու պահանջողութիւն բանեցընել տուողը՝ նոցա խոհեմութիւնն ու բոլոր սրտանց ձեր աղէկութիւնը ուղեւն եղած է, ուստի եւ ամենեւին հակառակ չեւնեք իմ ծնողական սիրոյն վրայ ասածներուս:

Դրսէն սրբան ալ պաղութիւն երեւցընէ երբեմն, սր եւ իցէ հայր կամ մայր չխնայեր ինքը իրեն՝ եթէ հարկ լինի ձեզնէ մէկը վտանգէ մը ազատել. մէկ բանի մը չեն խնայեր՝ որպէս զի իրենց կարողութեանը ձեռք տուածին չափ հոգան ձեր պիտոյքը. կտոր մը հաց չեն ուտեր՝ առանց անկից բաժին հանելու ձեզի, առանց կտորին աղէկը ձեզի տալու: Ինչ բանի ալ ձեռք վարեն, ինչ գործի ալ զբաղին, ձեր ծնողաց խելքը միտքը ձեզի հետ է. նոցա ամէն աշխատանքը՝ ամէն հոգը՝ միայն ձեր վրայ ու ձեզի

համար է: Չքաւորութեան ժամանակ իրենց ծնողական սիրոյն ուժովն է որ կգիմանան, անով ոյժ կանոնուն աւելի սիրով աշխատելու: Եւ այս ամէն բանը ձեզի համար է որ կանեն, սիրելի տղայք. . .

Եթէ ձեր ծնողքը զձեզ չունենային, սրչափ հոգ որ կանեն հիմա իրենց տանը համար՝ անոր կէսը չէին ունենար: Մի խաբուիք՝ տղայք՝ նոցա գրսի պաղութենէն ու խստութենէն որ կցուցընեն երբեմն, ու ծուռ մտքի մի տանիք որ իբր թէ ձեր գէշութիւնը կկամենան. Հաւատացէք որ ես շատ լաւ գիտեմ ձեր ծնողաց զգացմունքը, եւ խիստ քիչ անգամ կրնայ պատահիլ որ այդ ծնողական սիրոյ զգացմունքը ընդհանուր կանոնէն դուրս ելնէ: Ծնողական սէրը ասով ամենեւին իւր ազնուութենէն չընկնիր, եւ միշտ կմնայ նոյնպէս յստակ ու փափուկ սէր՝ ինչպէս որ ամենախնամ Արարիչը հրամայած է որ լինի այն սէրը:

Հիմա տեսնեմք թէ ծնողական սէրը ամէն բանէ աւելի ինչ բանի կպարտաւորէ զձեզ: Ամէն բանէ առաջ եւ ամէն բանէ աւելի կպարտաւորէ զձեզ, տղայք, ձեր ծնողքը սիրելու, եւ սիրելու պատկառանք ու բոլոր սրտանց, հլութեամբ եւ հնազանդութեամբ: Այս ձեր պարտաւորութեանցը մէջ ամենէն քաղցր պարտաւորութիւններէն մէկն է: Բարի որդին կամ բարի աղջիկը չկրնար պատիւ չտալ իւր ծնողացը: Նոյն սէրը կպարտաւորէ զձեզ ամէն ջանքի գործ գնելու որ ձեր բարի բարի յատկութիւններովը եւ աշխատասիրութեամբը ըստ արժանւոյն

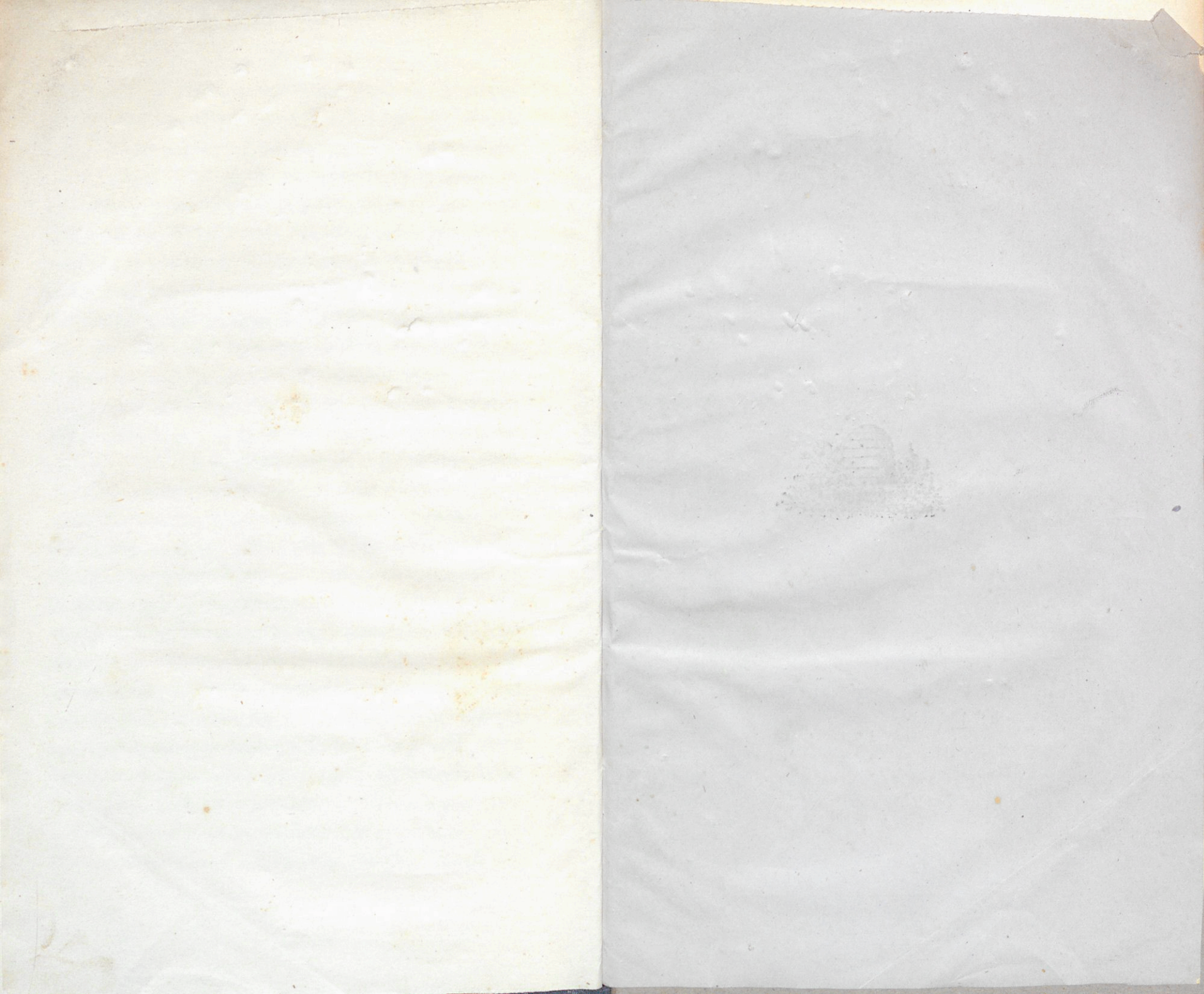
հատուցում անէք եւ շնորհակալ լինիք ձեր ծնողաց՝ նոցա ձեր վրայ ցուցուցած անխոնջ աշխատութեան ու խնամոցը համար: «Պատուեա ղհայր քո եւ զմայր քո՝ զի բարի եղիցի քեզ, եւ երկայնակեաց լինիցիս ի վերայ երկրի»: Այսպէս կապարէ աստուածային պատուիրանը: Իսկ ինծի կմնայ յիշեցընել ձեզի այն խօսքն որ առաջին խրատիս մէջ ասի. «Ո՛րքան քաղցըր բան է, սիրելի տղայք, այն անձինքը սիրել՝ որ ձեր ծնողաց պէս այնչափ սրտանց՝ այնչափ տաք սրտով ու առանց իրենց շահը փնտռելու կսիրեն զմեզ...

Մէկ բան մ՝ ալ մնաց ձեր միջոցը ձգելու: Երբոր բարի ու պատուաւոր մարդուն մէկը մեզի հաւասար է իւր վիճակովը, կամ հասարակութեան մէջ ունեցած դիրքովը, մեր առ նա ունեցած սէրը կգառնայ կլինի երբեմն բարեկամութիւն: Բարեկամութիւնը սրբան սաստիկ լինի, սրբան երկու կողմէն եղած սէրը սրտանց լինի, այնքան անոյշ կուգայ մէկմէկու յայտնել իրենց մտածութիւններն ու զգացմունքները, ամենեւին բան մը չծածկելով՝ չպահելով իրարմէ: Այս կերպով սիրտը միտքը ուրիշի առջեւ բանալը կասուի անտրուպիւն, անկեղծութիւն: Ճշմարիտ մտերմութեան, պարզսրտութեան եւ անկեղծութեան գլխաւոր հիմը՝ գլխաւոր շարժառիթը այս է որ իրարու աղէկութիւն կամեանաք, եւ բոլորովին վստահ պիտի լինիք թէ ձեր սիրած ու մեծարած անձը գէշի պիտի չգործածէ ձեր իրեն ցուցուցած մտերմութիւնը, վնաս պիտի չըհասցընէ ձեզի, պիտի չմասնէ զձեզ, ու պիտի չըծիծաղի ձեր վրայ՝ երբոր մէկ մը ձեր միտքն ու

սիրտը բացիք իրեն առջեւը, եւ անով կարելի է թէ յայտնեցիք իրեն ձեր թուլութիւնները, սխալմունքներն ու մոլորութիւնները. հապա իբրեւ ճշմարիտ բարեկամ՝ բոլոր սրտանց ձեզի կարեկից լինելով՝ պիտի զգուշացընէ զձեզ սր եւ իցէ գէշ՝ վնասակար ու վտանգաւոր բաներէ. նեղութեան ատեն պիտի օգնէ ձեզի, վշտաց մէջ պիտի մխիթարէ զձեզ, բարի բան մը որ մտածեր էք՝ անոր գործադրութեանը պիտի օգնէ ձեզի: Իսկ եթէ այսպիսի հիմնական ու խորարմատ վստահութիւն չունիք, եթէ ձեր մէջըն ու ուրիշ մարդու մը մէջ այսպիսի սրտանց բարոյական կապ մը չկայ, այն ատեն ձեր մէջ մտերմութիւն գտնելն ալ դժուար է, կամ թէ աւելի ճիշդ ասեմք՝ ամենեւին չգտնուիր:

Ձեր ամենէն լաւ բարեկամները, սիրելի տղայք, ձեր ամենէն մտերմ ու սրտակից բարեկամները ամէն ժամանակ պիտի լինին ձեր ծնողքը, ձեր հայրն ու մայրը. նոցա հետ ոչ միայն կարելի է, այլ եւ հարկ է ամէն ատեն սրտաբաց լինել: Ասէք համարձակ ձեր հօրն ու մօրը ինչ որ ունիք ձեր սրտին մէջ. նոքա ոչ երբէք երես կգարձընեն ձեզնէ, ոչ երբէք չար խրատ կրնան տալ ձեզի. եւ եթէ իրենք չկարենան մեծ օգնութիւն մը անել ձեզի, գոնէ կըցուցընեն թէ որո՞ւ պիտի գիմէք կամ որո՞ւն խորհուրդ պիտի հարցընէք:







ՀՀ Ազգային գրադարան



NL0342315

